

Basiseducatie - Leergebied MO

Leerplan

MO – Omgaan met veranderingen

Goedkeuringscode
2013/830/6/D

Indieningdatum

2013 01 31

Leerplancommissie MO

Annelies De Pelsemaeker (CBE Brussel)
Aram De Ryck (CBE Zuid-Oost-Vlaanderen)
Boudewijn Goos (CBE Mechelen)
Dalie Degroote (CBE Kortrijk-Roeselare)
Dorothee Couckhuyt (CBE Brugge-Oostende-Westhoek)
Els Denissen (CBE Antwerpen)
Hilde Lemmens (CBE Limburg-Midden-Noord)
Jan Schuermans (CBE Kempen)
Katty De Neef (CBE Halle-Vilvoorde)
Lode Palmers (CBE Limburg-Zuid)
Luc Bogaerts (Stuurgroep VO, redacteur)
Lut Van Kerkhove (CBE Waas & Dender)
Marcel Kerff (CBE Leuven-Hageland)
Mieke Coulembier (Federatie Centra voor Basiseducatie, voorzitter)
Pascale Hoelebrandt (CBE Gent-Meetjesland-Leieland)

Werkten ook mee aan de leerplannen MO

An Bistmans, Anita Dejongh, Ann Peeters, Annick Vangenechten, Anouk Verstraeten, Barbara Bijmens, Bruno Casier, Diane Dekeyzer, Dominique Snoeckx, Els Cottens, Erika Schoonjans, Gert Van Walle, Giti Van Hoorick, Greet Vanbeneden, Griet Caes, Heidi Thijs, Hilde Broekx, Hilde Mestdag, Hilde Vandebeek, Inge Swartenbroeckx, Isabel Sey, Ismaël Bourgeois, Jana Mermuys, Jan-Willem Raes, Jasmien Nemegeer, Kaat Verheeke, Karina Spiessens, Kim Verrijssen, Koen Lemaire, Leen Desmedt, Lies Van Den Eynde, Lieve Vanwildemeersch, Luc Verhoeven, Marijn Declerck, Marijn Roumans, Marleen Baeten, Marthe Braeckers, Martine Evers, Martine Meesens, Mia Cabooter, Mien Schoors, Nathalie Ruymbeke, Nele Donné, Nele Van Wesemael, Pieter Nuytten, Riete Neuckermans, Siti Van Hoorick, Sofie Van Vaerenbergh, Sofie Van Den Schoor, Stefan Paredis, Stien Van Opstal, Tine Baert, Walter Defossez

Beste collega,

Voor je ligt het leerplan MO-OMGAAN MET VERANDERINGEN: je handleiding om de doelen van het opleidingsprofiel waar te maken.

Dit leerplan bestaat uit drie delen: visie, aanpak en leerplandoelen met leeractiviteiten. Op verschillende plaatsen leggen we linken tussen de verschillende onderdelen van dit leerplan omdat ze steeds op de een of andere manier verbonden zijn met elkaar.

Het eerste deel van dit leerplan bespreekt de achterliggende **visie** voor deze opleiding.

In het tweede deel beschrijven we hoe je de opleiding het best kan **aanpakken**. We vertrekken vanuit de leervragen van de cursisten zelf en de context. Vervolgens staan we stil bij de principes van functioneel leren en differentiëren, als twee belangrijke didactische componenten in dit aanbod. Daarna is er aandacht voor sleuteldoelen en taalondersteuning. Als laatste is er in deel twee ruimte voor evalueren om cursisten op te volgen en als eindbeoordeling.

Deel drie concretiseert de **leerplandoelen** in voorbeelden van leeractiviteiten die geschikt zijn voor cursisten met verschillende leerperspectieven en binnen verschillende rollen die ze opnemen. Daarbij komen ook tips en didactische wenken om aan sleuteldoelen te werken.

We hopen je met dit leerplan zin te doen krijgen om deze opleiding aan te vatten. Over het leergebied maatschappijoriëntatie valt veel te vertellen: zoveel uiteenlopende leerinhouden, werkvormen, doelgroepen, nieuwe ontwikkelingen, ... Blijvende aandacht voor info en verkenning van de modules, begeleiding en bijscholing is dus zeker nodig. Experimenteer!

Veel succes!

De leerplancommissie

INHOUDSTAFEL

1.	Visie	5
1.1.	Agogisch project	5
1.2.	Geletterdheid	5
1.3.	Maatschappijoriëntatie.....	6
2.	Aanpak.....	8
2.1.	Programma samenstellen	8
2.1.1.	Modules van deze opleiding	8
2.1.2.	Verkorte modules	10
2.1.3.	Doelenkiezer MO.....	10
2.1.4.	Linken met andere opleidingen MO	10
2.1.5.	Combinaties met andere leergebieden	11
2.1.6.	Leertrajectbegeleiding en doorstroom	11
2.2.	Leeromgeving.....	11
2.2.1.	Samenwerking met een partnerorganisatie	12
2.2.2.	Materiële voorwaarden	12
2.3.	Cursist centraal	13
2.3.1.	Leervragen verzamelen.....	13
2.3.2.	Beginsituatie inschatten.....	13
2.3.3.	Rekening houden met specifieke noden	14
2.4.	Functioneel leren.....	15
2.5.	Cyclisch leren	17
2.6.	Differentiëren.....	17
2.6.1.	Verwachtingen.....	17
2.6.2.	Opdrachten	18
2.6.3.	Ondersteuning.....	18
2.7.	Sleuteldoelen.....	19
2.8.	Evalueren	20
2.8.1.	Cursisten opvolgen.....	20
2.8.2.	Eindbeoordeling	22
3.	Leerplandoelen	23
3.1.	Voorbeelden van leeractiviteiten.....	23
3.2.	Hoe omgaan met de leeractiviteiten?	23
4.	Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen.....	25
4.1.	Stress (M BE G 092)	25
4.2.	Duurzame samenleving (M BE G 094).....	30
4.3.	Apparaten (M BE G 100).....	37
4.4.	Diversiteit (M BE G 106)	43
4.5.	Nieuws (M BE G 111).....	49
4.6.	Wat denk ik? (M BE G 112)	51
4.7.	Waar sta ik? (M BE 120)	56
4.8.	Keuzes maken (M BE G 121).....	58
5.	Bijlagen.....	62
5.1.	Bijlage 1: Overzicht modules en opleidingen.....	62
5.2.	Bijlage 2: Sleuteldoelen	65
5.3.	Bijlage 3: Opleidingsprofiel	67

1. Visie

In een maatschappij die steeds meer gekenmerkt wordt door een toenemende kloof tussen hoog- en laaggeschoolden, willen de centra voor basiseducatie geletterdheid verhogen via onderwijs en vorming. Dat is onze missie¹. In wat volgt gaan we eerst in op het agogisch project van de basiseducatie, wat geletterdheid betekent voor het leergebied maatschappijoriëntatie, wat specifiek is voor het leergebied maatschappijoriëntatie en ook voor deze opleiding.

1.1. Agogisch project

Het agogisch project van de basiseducatie² stelt de cursist centraal. We hebben daarbij niet enkel oog voor de cursist als lerende, maar ook als persoon. We houden dus rekening met (leer)vaardigheden, leerstijlen, achtergrondkenmerken, persoonskenmerken en motivatie van de cursist. De zorg voor de cursist staat voorop en we doen inspanningen om die cursisten te bereiken die het meest baat hebben bij een aanbod. Vaak werken we daarom samen met partnerorganisaties die deze moeilijk bereikbare groepen reeds bereiken.

De cursist als lerende is belangrijk: de interesses, rollen en perspectieven van de cursisten vormen het uitgangspunt voor het ontwerpen van de opleidingen maatschappijoriëntatie. Inhouden die cursisten als zinvolle combinaties ervaren, zijn gebundeld. Eens de cursist gekozen heeft om een module of een opleiding te volgen in dit leergebied, vormen zijn leervragen het uitgangspunt. Elke module is steeds anders: we passen ons aan aan de cursist, de groep en de leeromgeving. We zetten in op het uitbouwen van gepersonaliseerde leertrajecten en versterken de cursisten via leren:

- We vertrekken vanuit de verscheidenheid van onze cursisten
- We creëren condities die 'leren' bij de cursist mogelijk maken
- We zetten maximaal in op functioneel en ervaringsgericht leren
- We benutten de kracht van groepsleren en van individueel leren
- We maken de cursist bewust van de eigen competenties tijdens het leerproces
- We benutten de inbreng van de cursist maximaal in het leerproces
- We werken aan leerplezier en creëren succeservaringen
- We ondersteunen leren via trajectbegeleiding van de cursist
- We zorgen actief voor doorstroom van cursisten naar interne en externe (opleidings)trajecten

Deze uitgangspunten lopen als rode draad door dit leerplan.

1.2. Geletterdheid

De opleidingen van de basiseducatie dragen bij aan het verhogen van de geletterdheid³ in Vlaanderen en het realiseren van doelstellingen van het Strategisch Plan Geletterdheid 2012-2016. Dit geldt zeker voor de opleidingen van het leergebied maatschappijoriëntatie want geletterdheid heeft ook te maken met leercompetenties en sociale en burgerschapscompetenties.⁴

De centra voor basiseducatie omschrijven geletterdheid zo⁵:

¹ Zie: www.basiseducatie.be/missie-en-visie-van-de-sector-basiseducatie-0

² Zie: www.basiseducatie.be/missie-en-visie-van-de-sector-basiseducatie-0

³ Memorie van toelichting decreet volwassenenonderwijs van 15/06/2007, p. 21.

⁴ Nota van de Vlaamse Regering bij het Strategisch Plan Geletterdheid 2012-2016 (goedgekeurd op 14/12/2012), p. 6.

⁵ Zie: www.basiseducatie.be/geletterdheid-een-ruim-begrip

1. Visie

Geletterdheid is de competentie om informatie te verwerven, te verwerken en gericht te gebruiken. Dit betekent met taal, cijfers en grafische gegevens kunnen omgaan en gebruik kunnen maken van ICT. Geletterd zijn is belangrijk om zelfstandig te functioneren en te participeren in de samenleving en om zich persoonlijk te kunnen ontwikkelen.

Geletterdheid zijn is meer dan kunnen lezen, schrijven en rekenen. Het gaat immers om informatie verwerven, verwerken en gericht gebruiken. De meeste opleidingen maatschappijoriëntatie vertrekken vanuit een concrete inhoud: *Communicatie, Gezondheid, Mobiliteit, Huishouding, Techniek, Actualiteit en geschiedenis, Cultuur en Rechten en plichten*. Vanuit hun interesses of rol(len) in de samenleving kiezen cursisten een opleiding. Bij elk van deze inhoud is het de bedoeling dat cursisten met de informatie over dat thema leren omgaan. Om dat te bereiken werken we aan de basiskennis, -vaardigheden en attitudes die met dat thema te maken hebben. Het ondersteunen van lezen, schrijven en rekenen en andere competenties die nodig zijn om met informatie te kunnen omgaan is vanzelfsprekend aanwezig in elk van de opleidingen.

Daarnaast zijn er ook opleidingen die als uitgangspunt de drie perspectieven hebben: *Levenslang en levensbreed leren* en *Doorstroom* (educatief perspectief), *Samen leven* (maatschappelijk perspectief) en *Werk* (professioneel perspectief). Het doel van geletterdheid is namelijk: kunnen functioneren en participeren in de samenleving en zich persoonlijk kunnen ontplooiën. Daar wordt zeker aan gewerkt in het leergebied maatschappijoriëntatie. Ten slotte is er nog de opleiding *Omgaan met veranderingen*. Deze opleiding is er voor cursisten die zelf een verandering willen initiëren in hun leven of die willen bijblijven in een steeds sneller veranderende maatschappij. Wie voldoende geletterd is, is klaar voor de uitdagingen van de toekomst.

De opleidingen maatschappijoriëntatie kunnen cursisten aanzetten om andere opleidingen aan te vatten omdat ze zin krijgen in leren. Het is belangrijk op te merken dat de hervorming van het leergebied maatschappijoriëntatie ook tot doel had het leergebied te flexibiliseren. Deze flexibilisering moet er onder meer voor zorgen dat cursisten maatschappijoriëntatie gemakkelijker kunnen combineren met opleidingen taal, wiskunde of ICT. Om te kunnen functioneren in de maatschappij is het immers ook belangrijk met taal, wiskunde en ICT gepast te kunnen omgaan.

1.3. Maatschappijoriëntatie

De opleidingen maatschappijoriëntatie komen tegemoet aan zowel individuele vragen van cursisten als aan maatschappelijke verwachtingen die aan de doelgroep van basiseducatie gesteld worden. Dit leergebied biedt heel wat mogelijkheden om cursisten wegwijs te maken in de maatschappij. Daarbij wordt ermee rekening gehouden dat cursisten volop deel uitmaken van die maatschappij en al een schat aan vaardigheden, ervaringen en informatie bezitten. De opleidingen maatschappijoriëntatie bieden cursisten handvatten aan om hun sociale kennis en vaardigheden te versterken, uit te diepen en uit te breiden. Het gaat dan over alle competenties die nodig zijn om mee te zijn, bij te blijven en in de maatschappij te kunnen doen wat nodig is voor zichzelf en anderen.

Omgaan met veranderingen is het centrale thema in deze opleiding. Dit is niet alleen kunnen reageren op veranderingen, maar evengoed zelf veranderingen realiseren. De opleiding bestaat in de eerste plaats uit twee basismodules: **Wat denk ik?** en **Waar sta ik?**. In de eerste module wordt de cursist zich bewust van hoe hij of zij denkt over het leven. De tweede module laat de cursist kritisch nadenken over hoe hij of zij in het leven staat. Vervolgens volgt de cursist één uit zes keuzemodules: **Keuzes maken, Stress, Nieuws, Diversiteit, Duurzame samenleving of Apparaten**. De eerste optie is er voor cursisten die voor een of andere keuze staan en daar bewust mee willen omgaan. De module **Stress** richt zich veeleer op cursisten die stress ervaren bij veranderingen in hun omgeving. De volgende module, **Nieuws**, gaat in op actuele items die een

invloed hebben op de leefomgeving. De module **Diversiteit** focust op de effecten van de multiculturele samenleving. In de module **Duurzame samenleving** worden duurzaamheidvraagstukken besproken, zoals de opwarming van de aarde. De laatste optie, de module **Apparaten**, is er dan weer voor cursisten die verandering ervaren vanuit technische evoluties. Elke keuzemodule leidt in combinatie met de twee basismodules tot het certificaat van de opleiding. De keuzemodule vertrekt vanuit een specifieke invalshoek die past bij de leervraag van de cursist. De gemaakte keuze verdiept daarom de competenties die de cursist in de basismodule verwerft. De verschillende combinaties zijn evenwaardig.

2. Aanpak

2.1. Programma samenstellen

Het aanbod maatschappijoriëntatie zal steeds organisatorisch en inhoudelijk variatie vertonen afhankelijk van de cursisten, de leeromgeving en de visie van het centrum. Soms zal een module apart ingericht worden in het centrum of bij een partnerorganisatie. In andere gevallen is het mogelijk meerdere modules parallel of geïntegreerd aan te bieden. Modules die na elkaar komen, kunnen zorgen voor meer structuur en duidelijkheid. Modules die naast elkaar lopen geven wellicht meer ruimte om in te spelen op wat er gebeurt in de loop van de cursus. Afhankelijk van de intensiteit van het aanbod kunnen meerdere modules per semester of schooljaar ingericht worden. Eén module is voor zwakkere cursisten echter zelden genoeg om stappen te zetten in leren. De **leerlijn** doorheen een module en over de modules heen wordt uitgestippeld in functie van de cursisten.

Dit leerplan is zo opgevat dat alle organisatorische mogelijkheden open blijven. Bij alle modules van deze opleiding heeft de leerplancommissie verschillende voorbeelden van leeractiviteiten uitgewerkt die het toelaten flexibel en geïntegreerd met de leerplandoelen⁶ om te springen. We voorzien geen volgorde in modules en drukken geen voorkeuren uit. Het is echt aan het centrum te beslissen wat ingericht wordt. Indien mogelijk worden hierin ook de **cursisten betrokken**. Dit kan enkel wanneer de cursisten vooraf gekend zijn. Wanneer een module ingericht wordt, is het aangewezen de keuze mee te laten bepalen door de cursisten, bijvoorbeeld via een voorkeurenbevraging.

2.1.1. Modules van deze opleiding

Het komt erop aan die modules te selecteren die het best passen bij de cursisten. Hieronder geven we van elke module de inhoud weer en geven we voorbeelden van hoe je deze module kan inzetten.

In de module **Wat denk ik?** ontwikkelt de cursist een filosofische en kritische blik op de wereld. Hij stelt open vragen en staat open voor andere meningen. Hij is nieuwsgierig naar interpretaties van anderen en vergelijkt die met zijn eigen mening. Het kan onder meer gaan over relaties, ethische thema's, lijfelijkheid, duurzaamheid, ecologie, technologie, geluk, keuzes, ... De cursist leert ten slotte kritisch te denken over zichzelf en zijn geschiedenis en context.

Voorbeelden:

- In combinatie met modules *Keuzes maken*, *Culturen*, *Waar sta ik?*
- Als verdieping aansluitend bij de module *Communiceren*

De cursist ordent in de module **Waar sta ik?** gebeurtenissen uit het eigen leven en brengt ervaringen in kaart. Zo kan hij zijn huidige situatie en zelfbeleving vergelijken met zijn geschiedenis en context. Hij bekijkt dit alles met een kritische bril en onderzoekt het eigen perspectief in de samenleving. De cursist denkt met andere woorden na over hoe hij in het leven wil staan. Daarbij leert hij zijn eigen mogelijkheden realistisch inschatten.

Voorbeelden:

- Voor cursisten die zich willen oriënteren naar (beroeps)opleiding, vrijetijdsbesteding en/of vrijwilligerswerk
- In combinatie met de modules *Zeker van jezelf* en *Keuzes maken*

⁶ Zie 3. Leerplandoelen

In de module **Keuzes maken** reflecteert de cursist over de keuzes waar hij voor staat. Hij brengt eerst en vooral eigen ervaringen in kaart. Hij vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving. In deze module gaat aandacht naar het inschatten van eigen mogelijkheden en het selecteren van een passend aanbod. De cursist informeert zich en maakt kennis met relevante diensten en instellingen. Hij leert inzien waarop hij keuzes kan baseren. Hij weegt daarbij verschillende belangen op korte en lange termijn af. Nadien evalueert hij de eigen keuzes.

Voorbeelden:

- Voor uitstromende cursisten die nog niet goed weten wat ze verder willen doen
- In combinatie met de modules *Vrije tijd*, *Voeding*, *Gezond leven*, ...

In de module **Stress** leert de cursist eerst en vooral stress herkennen. Daarnaast leert hij manieren om met die stress om te gaan. Het gaat dan ook over taakbelasting en stressvolle situaties. Deze module behandelt het vinden van het evenwicht tussen rust en beweging, maar ook tussen werk en ontspanning. Een realistische planning maken kan daarbij een hulpmiddel zijn. De cursist luistert naar het eigen lichaam, maar reageert ook gepast op lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij anderen. Omgaan met emoties en zich weerbaar opstellen komen ten slotte ook aan bod in de module.

Voorbeelden:

- Voor cursisten die nood hebben aan organisatie en structuur in hun dagelijks leven of binnen een opleiding
- In combinatie met de modules *Gezond leven* en *Communiceren*

De module **Nieuws** gaat in op één of meerdere thema's uit de actualiteit. De cursist leert deze thema's te analyseren. Daarvoor werkt hij met verschillende informatiebronnen en -kanalen. Hij selecteert zorgvuldig informatie. Mening en feiten onderscheiden komt daarbij goed van pas. Daarnaast situeert de cursist informatie in tijd en ruimte.

Voorbeelden:

- In combinatie met modules *Culturen*, *Actualiteit*
- Voor cursisten die het nieuws beter willen begrijpen
- Voor opvoeders/ouders die kinderen willen ondersteunen bij schoolopdrachten

In de module **Diversiteit** staat het respectvol omgaan met verschillen tussen mensen en levensopvattingen centraal. Het gaat over verkennen en reflecteren. De cursist toetst zijn mening aan feiten en andere meningen. Hij oefent respect tonen en opbrengen in de praktijk. Hij leert vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik herkennen. Aan de hand van actuele en historische voorbeelden gaat het over de gevolgen van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie. Er is ook aandacht voor sociale samenhang en solidariteit. Daarnaast komt de multiculturele samenleving ter sprake. De cursist leert in deze module hoe cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen.

Voorbeelden:

- In een traject in combinatie met *Kunst en Cultuur begrijpen*, *Handelen in groep* of *Vrije Tijd*
- Bij partners zoals een buurtwerking, een armoedevereniging, een sociaal restaurant, eventueel in combinatie met *Communiceren* of *Communiceren in team*

In de module **Duurzame samenleving** leert de cursist duurzaamheidvraagstukken bespreken. Hij heeft niet alleen respect voor de natuur, maar leert ook over de invloed van de mens op natuur en milieu. Om het thema duurzaamheid beter te begrijpen, gaat het daarnaast over politiek, economie, sociale thema's, armoede en technologie. De cursist gaat op zoek naar duurzame

2. Aanpak

oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren. Hij denkt daarbij na over ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoer.

Voorbeelden:

- Als bredere vorming voor uitvoerende medewerkers of vrijwilligers van sociale economie (kringloopwinkels, bio-boerderij,...), energiemaatschappijen, afvalmaatschappijen, intercommunales, milieu- en derdewereldbewegingen (bv. Natuurpunt), politieke bewegingen

De module **Apparaten** gaat over allerhande apparaten en toestellen. De cursist leert werken met werktekeningen, handleidingen en stappenplannen. Hij leert nieuwe apparaten te gebruiken. De cursist oefent in het werken met beeldschermen. Er is daarnaast aandacht voor de correcte benamingen zodat de cursist eventueel gemakkelijk hulp kan vragen. Het gebruikmaken van een garantiebewijs komt aan bod. Ten slotte leert de cursist het inzetten van apparaten of hulpmiddelen afwegen en doordachte keuzes te maken.

Voorbeelden:

- Voor knoppenanalfabeten die weinig tot helemaal niet kunnen werken met de apparaten die ze om zich heen zien en voor wie de drempel om deze apparaten te gebruiken vaak groot is
- Voor werknemers die regelmatig nieuwe apparaten op de werkvloer moeten kunnen gebruiken: onderhoud, bouw, hersteldiensten, horeca,...

2.1.2. Verkorte modules

Alle modules uit het leergebied maatschappijoriëntatie kunnen ook verkort ingericht worden. Modules van 30 lestijden worden dan gegeven in 15 lestijden, modules van 45 lestijden worden verkort tot 30 lestijden en modules van 60 lestijden omvatten dan 30 lestijden.

- Verkorte modules kunnen ingezet worden wanneer cursisten al in die mate over voorkennis beschikken dat ze niet meer de volledige moduleduur nodig hebben.
- Cursisten die niet slagen, kunnen in een verkorte tijd wat ze nog niet beheersen bijwerken.
- Wanneer modules gecombineerd worden binnen het aanbod van de basiseducatie is het niet altijd nodig de volledige moduleduur te voorzien.
- Vaak zijn verkorte modules ook geschikt in samenwerkingsverbanden.

Let op! Enkel de duur van de module is korter: ook in een verkorte module slagen cursisten enkel indien ze het geheel van eindtermen van de module in een voldoende mate beheersen.

2.1.3. Doelenkiezer MO⁷

Het leergebied maatschappijoriëntatie omvat heel wat modules en opleidingen. De doelenkiezer MO helpt je het overzicht te bewaren. Door de eindtermen aan te duiden waaraan je wil werken, wordt zichtbaar welke modules daarvoor geschikt kunnen zijn. Je kan via de doelenkiezer ook gemakkelijk het verband tussen modules zien: welke modules vormen samen een opleiding en welke eindtermen van bepaalde modules komen ook in andere modules terug. Op die manier kan de doelenkiezer ook suggesties opleveren om verschillende modules maatschappijoriëntatie te combineren. Er is immers geen reden om je te beperken tot de mogelijkheden binnen de opleiding.

2.1.4. Linken met andere opleidingen MO

De opleiding Omgaan met veranderingen voorziet een aantal dwarsverbindingen met andere opleidingen in het leergebied Maatschappijoriëntatie in de vorm van gemeenschappelijke modules⁸. Zo komt de module **Wat denk ik?** ook voor in de opleiding Actualiteit en geschiedenis. De module **Keuzes maken** komt terug in de opleiding Levenslang en levensbreed leren. De module **Stress** wordt gedeeld met de opleidingen Gezondheid, Levenslang en levensbreed leren

⁷ Doelenkiezer matrix MO: <http://www.stuurgroepvo.be/>

⁸ Zie bijlage 1. Overzicht modules en opleidingen

en Werk. De module **Nieuws** kan ook gekozen worden in de opleiding Actualiteit en geschiedenis. De module **Diversiteit** komt eveneens voor in de opleidingen Samen leven en Cultuur. De module **Duurzame samenleving** vervolgens komt terug in vier andere opleidingen: Gezondheid, Mobiliteit, Techniek en Actualiteit en geschiedenis. Ten slotte komt de module **Apparaten** voor in de opleidingen Huishouding en Techniek. Deze bruggetjes zijn er om cursisten te stimuleren andere opleidingen in het leergebied Maatschappijoriëntatie aan te vatten en het verband tussen de verschillende opleidingen duidelijk te maken.

Al naargelang een module ingebed is in een opleiding kan de inhoudelijke concretisering van de leerplandoelen er anders uitzien. Dit heeft onder meer zijn weerslag op de keuze van de leeractiviteiten.

2.1.5. Combinaties met andere leergebieden

Taal

Een module uit deze opleiding zou parallel kunnen lopen met een module Nederlands, NT2 alfa of NT2. In de opleiding MO kan ondersteunend aan taal gewerkt worden, maar een specifieke module kan dit extra in de verf zetten. Er kan dan ook expliciet gewerkt worden aan Nederlandse taalvaardigheid.

- NT1 en NT2: cursisten reflecteren over zichzelf en het eigen denken en handelen. Cursisten bekijken het journaal, analyseren krantenartikels, leren hoofdzaken van bijzaken te onderscheiden en wegen voor- en nadelen af van bepaalde keuzes

ICT

De combinatie met een ICT-module kan interessant zijn. De module *ICT Start* en de module *Oefenen en leren met ICT* (beide 30 lestijden) liggen het meest voor de hand. Veel informatie over de inhoud van deze MO-opleiding is terug te vinden op het internet. Daarnaast biedt het internet vaak oefen- en leermogelijkheden die bij de individuele leervragen en -behoeften van de cursist aansluiten.

- Opzoeken van informatie via het internet: informatie verwerven en verwerken, er kritisch mee omgaan

2.1.6. Leertrajectbegeleiding en doorstroom

Vaak stellen we vast dat deelnemen aan een aanbod maatschappijoriëntatie cursisten stimuleert om deel te nemen aan andere cursussen van de centra voor basiseducatie. Het is belangrijk dat het centrum hier vooraf al even bij stil staat. Op welke manier kan je **doorstroom stimuleren**? Je kan zorgen voor een volgende module voor de hele groep of cursisten individueel toeleiden naar aanbod dat voor hen het meest geschikt is. Zie je doorstroom na het lopende aanbod of kan het (deels) parallel lopen? Hier zijn weer heel wat mogelijkheden. Er kan ook gedacht worden aan doorstroom naar aanbod buiten de basiseducatie. Een goede kennis van het aanbod in de buurt is hiervoor noodzakelijk.

- (Beroeps)opleiding, verenigingsleven en/of vrijwilligerswerk

2.2. Leeromgeving

Het spreekt voor zich dat in een opleiding maatschappijoriëntatie al het mogelijke gedaan wordt om de buitenwereld zo veel mogelijk binnen te brengen in de lessen en omgekeerd zo veel mogelijk activiteiten buiten de muren van het centrum te ondernemen.

Het lokaal waar de lessen doorgaan is bij voorkeur niet de enige plaats waar de lesgever basiseducatie en de cursistengroep vertoeven. Het is net de bedoeling alle **uitdagende elementen** te benutten: zijn er in de buurt organisaties of diensten interessant om te bezoeken of uit te nodigen. Kan je gebruik maken van een pc-klas of een bibliotheek? Gaan er evenementen

2. Aanpak

door waaraan je het aanbod kan ophangen? Als je met experts of gidsen werkt, spreek dan vooraf goed af wat jij en de cursisten verwachten zodat deze persoon zich optimaal kan voorbereiden.

Sommige leeractiviteiten kan je ophangen aan een bepaald moment, andere zijn minder tijdsgebonden. Hou bij het plannen van je lessen de mogelijkheid open in te spelen op de **actualiteit**. Gebruik maken van nieuwsbeelden, populaire tv-programma's, documentaires, ... maken de bijeenkomsten niet alleen aangenamer en afwisselend, ze maken wat geleerd wordt levensecht en gemakkelijker om te leren. Denk ook aan gedrukt materiaal: teksten, figuren en grafieken, tekeningen en foto's, ... Ondersteun de cursisten in het omgaan hiermee:

- Leer cursisten eerst naar de bladspiegel kijken
- Bouw het invullen van een formulier op van weinig naar veel informatie
- Sta stil bij de opbouw van een tabel of een grafiek
- Voorspel aan de hand van de illustraties waarover een tekst kan gaan
- Vraag aan de cursisten wat sommige pictogrammen betekenen; laat hen zelf eens tekenen

Voor verschillende cursisten kan het fijn zijn om met de **Wablieft**, de krant in duidelijke taal, aan de slag te gaan. Je kan ook met de kleine Wablieft werken of met de digitale versie. Op de website⁹ is er bovendien een meeleesfunctie! We moedigen je aan om **ICT** zoveel mogelijk te **integreren** in je lessen. Het is niet nodig erg spectaculaire toepassingen te verzinnen. Maar eens iets opzoeken op internet zorgt ook weer voor afwisseling en tegelijkertijd maken de cursisten kennis met ICT.

2.2.1. Samenwerking met een partnerorganisatie

De opleiding inrichten in samenwerking met een partnerorganisatie biedt extra mogelijkheden. Overleg over visie en aanpak is belangrijk voor de gezamenlijke uitbouw van het aanbod. Een wisselwerking en afstemming met de partnerorganisatie zorgt voor een echt **geïntegreerd programma**. Bij het begin van de samenwerking is het dus nodig uit te klaren wat precies verwacht wordt van het aanbod basiseducatie en op basis daarvan geschikte modules te selecteren.

Het is belangrijk dat het **engagement** van de partnerorganisaties zich ook vertaalt in werktijd en mogelijkheden voor de betrokkenen om de samenwerking te ontwikkelen: overleggen, afstemmen, samen een project opzetten en gezamenlijk evalueren. Indien de opleiding ingericht wordt op vraag van die partner is het vaak zo dat de partnerorganisatie instaat voor het aanspreken, uitnodigen en opvolgen van de cursisten. Het is een kritische succesfactor dat de partnerorganisatie een faciliterende rol speelt.

Indien je op verplaatsing les geeft, is het belangrijk dat je een aanspreekpersoon hebt bij wie je terecht kunt met praktische en andere vragen.

2.2.2. Materiële voorwaarden

Waar je ook les geeft, je moet ten minste kunnen beschikken over een toegankelijk aangenaam **lokaal** van aanvaardbare grootte. Afhankelijk van inhoud en vorm van de lessen zijn gepaste media nodig.

Om variatie in werkvormen en differentiatie te faciliteren is het noodzakelijk dat de lesgever kan beschikken over:

- ten minste één computer, tablet, ... met internettoegang;
- mogelijkheid tot het afspelen van beeld- en geluidsmateriaal;
- bord (kan een slim bord zijn, flip-over, ...);
- naslagwerken.

⁹ Ga naar: www.vocvo.be, klik op Wablieft

In samenwerkingsverbanden bekijk je met de partnerorganisatie wat noodzakelijk is, bijvoorbeeld om multimediale toepassingen vlot te integreren in het lesgebeuren.

2.3. Cursist centraal

We willen in de eerste plaats cursisten erkennen in hun **eigen zijn**. Cursisten centraal wil tevens zeggen dat een educatief programma inspeelt op wat zich plaatselijk voordoet en rekening houdt met de concrete vragen en ervaringen van elke **specifieke groep**. Een aantal factoren bepaalt wezenlijk de aard en de inhoudelijke accenten van de cursus: bv. welke interesses hebben de deelnemers? Het loont in het begin van de module voldoende tijd te besteden aan kennismaken, goede afspraken maken en verwachtingen van cursisten en lesgever op elkaar af te stemmen.

Combinaties maken van modules, al dan niet in een verkorte versie, geeft mogelijkheden om flexibel in te spelen op vragen en leerperspectieven van specifieke doelgroepen.

2.3.1. Leervragen verzamelen

De cursisten hebben elk hun verwachting van de module. Het is goed dat ze die kunnen uitspreken. De eerste lessen worden best gebruikt als kennismaking. Hieronder geven we enkele voorbeelden van manieren waarop je leervragen kan verzamelen. **Inspelen op interesses** van cursisten zorgt voor een grotere betrokkenheid.

Aan de hand van één of meer **klasgesprekken** kan je leervragen naar boven brengen. Begin best met enkele kennismakingsvragen: Wie ben je? Wat wil je leren in deze cursus?

Een andere mogelijkheid is cursisten aan de hand van een **invulformulier** individueel te vragen wat ze willen leren. Denk erover na of je met een keuzelijst werkt, met open vragen of met een combinatie. Het risico van een open vraag is dat je weinig antwoorden krijgt, het nadeel van meerkeuzevragen is dat je geen extra informatie krijgt.

Je kan aan de groep voorleggen **wat je van plan bent** te doen. Als je op je lessenschema enkele lege plaatsen laat en cursisten aangeeft dat ze zelf suggesties kunnen doen, kom je vaak ook goed vooruit. Als je teveel mogelijkheden hebt, doe je er goed aan samen met de cursisten te kiezen waar meer en minder tijd naartoe gaat, of wat je helemaal niet doet.

Een alternatief voor het voorstellen van de planning is elk onderwerp waar je aan dacht voor te stellen door een **stelling** te lanceren. Aan de hand van de reacties op de stellingen en de wellicht spontane discussie die ontstaat, kan je beter inschatten hoe je met verschillende onderwerpen aan de slag kan gaan.

Wanneer je cursisten samenbrengt, zullen ook nieuwe vragen ontstaan. Leervragen verzamelen blijft dus **tijdens de hele cursus** belangrijk. Speel in op vragen van cursisten en op onvoorziene situaties.

2.3.2. Beginsituatie inschatten

Tijdens het verzamelen van leervragen van cursisten voor en bij het begin van de cursus krijg je een eerste indruk van de beginsituatie van de cursist. Dat is belangrijk om drie redenen. Ten eerste weet je op die manier aan welke leerplandoelen je meer of minder aandacht moet besteden zodat cursisten slagen.¹⁰ Bovendien kan je zo zien of de cursisten vorderingen hebben gemaakt tijdens de cursus. Ten derde kan je beter inschatten hoe je kan differentiëren.¹¹

Elke module omvat een aantal leerplandoelen waaraan je werkt doorheen de cursus. Op het einde van de module moet je beslissen of de cursisten de leerplandoelen in voldoende mate bereikt

¹⁰ Zie 2.8. Evalueren

¹¹ Zie 2.6. Differentiëren

2. Aanpak

hebben om geslaagd te zijn. Na **enkele lessen** is het zinvol per cursist bij elk leerplandoel een inschatting neer te schrijven van de mate waarin hij die competentie beheerst. Cursisten komen immers niet als een leeg blad naar de cursus. Ze weten al dingen, hebben al zaken meegemaakt, ze hebben een zekere houding, ... Het maakt niet uit of je gebruik maakt van een puntenschaal, een beheersingsschaal (van niet goed naar uitstekend) of gewoon beschrijft in hoeverre de cursist de competentie beheerst. Je kan de leerplandoelen eventueel opdelen voor een nauwkeurigere inschatting, maar dat hoeft niet.

Naast de **leerplandoelen** van de opleidingen zelf werken we in alle modules van de basiseducatie ook aan **sleuteldoelen**.¹² Het leervragenspel bevat bijvoorbeeld elementen die terugkomen in sleuteldoelen. Je kan op basis van dergelijke oefeningen en observatie van cursisten tijdens het lesgeven ook een inschatting maken van de mate waarin cursisten de sleuteldoelen machtig zijn. Ook de manier waarop je **geletterdheidsondersteuning** aanbiedt, hangt af van de beginsituatie van de cursist.

Wees je ervan bewust dat wat je hier neerschrijft een **inschatting** is en grotendeels gebaseerd op een eerste indruk. Ga dus kritisch om met je bevindingen en bespreek jouw inschatting met de cursisten. Door je eerste indruk neer te schrijven, ga je er bewuster mee om dan wanneer je dat niet doet.

2.3.3. Rekening houden met specifieke noden

Cursisten basiseducatie hebben vaak een onvolledige (school)loopbaan of hebben op een andere manier kansen gemist. Als lesgever kan je ervoor zorgen dat deze cursisten positieve leerervaringen opdoen en zich zo sterker voelen. Een belangrijke voorwaarde hiervoor is een veilige leeromgeving waarin mensen zich welkom en gerespecteerd weten. Bij het begin goede afspraken maken over het reilen en zeilen van de cursus schept ook rust. Wanneer is er pauze, mag ik altijd vragen stellen of enkel op het einde, kan ik iets persoonlijks vertellen, blijft wat ik zeg binnen de groep, ...? Geef mee dat je een kwartier voor en na de cursus tijd hebt voor persoonlijke vragen van cursisten.

Hieronder staan we stil bij de specifieke situatie van anderstalige cursisten, cursisten in armoede en cursisten met leermoeilijkheden Vraag jezelf steeds af waarop je wel of niet een antwoord kan bieden en verwijs indien nodig door.

Anderstalige cursisten

Misschien hebben cursisten bepaalde vaardigheden onvoldoende onder de knie om zich goed uit de slag te trekken in het Nederlands. Doordat de cursus in het Nederlands gegeven wordt, is dit op zich een goede oefening voor anderstalige cursisten. Het is belangrijk dat cursisten **over de spreekdrempel** getild worden: dat ze durven spreken en dat ze durven uitleg vragen. Een ondersteunende begeleiding bestaat erin cursisten te bevestigen in wat ze al weten of kunnen: zich verstaanbaar kunnen maken is interessanter dan correct zinnen vormen. Tweedetaalleerders hebben ook nood aan plaatsen waar ze Nederlands kunnen oefenen. Het gaat hier weliswaar niet om een taalopleiding, maar minstens om een taalbad. Vraag jezelf af of je **taalondersteunend** lesgeeft.¹³

Taalondersteunend lesgeven houdt niet in andere talen dan het Nederlands verbieden; wel integendeel. Het erkennen van **meertaligheid** is erg belangrijk omdat de waardering van de thuistaal of dialecttaal bijdraagt tot een positief zelfbeeld. Omdat Nederlands de **gemeenschappelijke taal** is in de cursistengroep, kom je daar vanzelf wel terug op uit, bijvoorbeeld nadat een cursist iets vertaald heeft voor een andere cursist. Natuurlijk kan het storend zijn wanneer een groepje cursisten voortdurend in de eigen taal bezig is, maar dat is even

¹² Zie bijlage 2. Sleuteldoelen

¹³ Test: Hoe taalgericht geef ik les? Kijk op: www.taalgerichtvakonderwijs.nl/platform/00002/

storend als wanneer cursisten voortdurend in het Nederlands onder elkaar bezig zijn. Ga met beide situaties op dezelfde manier om. Daarom hoef je die andere taal niet te verbieden.

Cursisten in armoede

Voorzie voor cursisten in armoede drempelverlagende maatregelen op een discrete manier. Het helpt als cursisten kopiekosten in schijven mogen betalen, als ze een beroep kunnen doen op gratis kinderopvang, als de module doorgaat in de buurt of als ze, bijvoorbeeld op VDAB kunnen rekenen om tussen te komen in de vervoersonkosten. Ze weten ook graag vooraf hoeveel de koffie kost en of er extra activiteiten gepland zijn die geld kosten. Maar armoede is meer dan die zichtbare buitenkant.

Armoede zit ook **van binnen**. Het is erg belangrijk dit als lesgever in het achterhoofd te houden. Een cursus volgen brengt verplichtingen met zich mee en het is niet altijd gemakkelijk dit vol te houden. Probeer daarom vooral te ondersteunen en niet te veroordelen als een cursist zich moeilijk kan concentreren, te laat komt, er een les niet is of er niet in slaagde een opdracht te doen. Een persoonlijk gesprek waarin je je bezorgdheid uit en aanmoedigt, een telefoontje bij afwezigheid of een herinnering aan een geplande activiteit kunnen wonderen doen. Probeer je boodschap altijd positief te verwoorden.

Cursisten met leermoeilijkheden

Cursisten basiseducatie ervaren vaak drempels die het leren in de weg kunnen staan. Sommigen hebben een leerstoornis zoals dyslexie of dyscalculie. Maar meestal is het niet zo duidelijk of is er geen diagnose gesteld en ook binnen de gekende leerstoornissen is er veel variatie. Het is als lesgever niet eenvoudig om te weten te komen waarom een cursist zich bijvoorbeeld moeilijk kan concentreren. Een psychiatrisch probleem kan daar de oorzaak van zijn, maar ook weer niet altijd.

Het is niet je taak als lesgever om diagnoses te stellen, wel om zo creatief mogelijk en in overleg met de cursist naar **oplossingen te zoeken**. Het helpt bijvoorbeeld als een cursist even de groep mag verlaten als het niet meer lukt, een bepaalde leeractiviteit mag overslaan, meer tijd krijgt of extra hulpmiddelen mag gebruiken.

2.4. Functioneel leren

Mensen zijn meer gemotiveerd en leren gemakkelijker als ze merken dat ze de dingen die belangrijk voor hen zijn in de eigen omgeving uiteindelijk kunnen gebruiken. Het optimaal benutten van de leeromgeving¹⁴ is belangrijk, maar ook concrete leeractiviteiten maken het leerproces **vanzelfsprekender**, stimuleren en scheppen extra leerkansen.

Het aanbod basiseducatie is steeds functioneel. Dit betekent dat we werken aan de hand van **betekenisvolle taken en situaties** in functie van zaken waarmee cursisten in aanraking komen. Het zinvolle van de taken moet ervoor zorgen dat de cursisten vanzelf succeservaringen opdoen, wat hen weer aanzet tot verder leren. De voorbeelden van leeractiviteiten die we verderop in dit leerplan uitwerken zijn dan ook steeds ingebed in functionele en actieve werkvormen. De cursisten bespreken, proberen, verkennen, zoeken op, bekijken, doen, denken en ervaren. Als de voorbeelden van leeractiviteiten¹⁵ in dit leerplan niet passen in jouw cursistengroep, kan je ze beter **aanpassen of alternatieve leeractiviteiten** ontwikkelen. Door leeractiviteiten te combineren ontstaan sowieso meer authentieke leersituaties.

Hou bij het uitwerken van de leeractiviteiten rekening met de afbakening van de leerplandoelen. De afbakening geeft een globaal beeld van de mate waarin de cursist de leerplandoelen moet beheersen¹⁶. Globaal wil zeggen dat de afbakening geldt voor het geheel van de MO-doelen. Leg

¹⁴ Zie 2.2. Leeromgeving

¹⁵ Zie 3. Leerplandoelen

¹⁶ Zie 2.8.2. Eindbeoordeling

2. Aanpak

je **minimumverwachtingen** dus op het vlak van kennis niet te hoog en maak de context voor het uitvoeren van leeractiviteiten niet te complex.

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen.

Een cursist die je bijvoorbeeld bij verschillende opdrachten hier en daar moest ondersteunen kan perfect slagen voor de module. Bij autonomie wordt niet verwacht dat de cursist alles zelfstandig doet. Rekening houden met de afbakening voor context wil zeggen dat je van cursisten een minimale transfer verwacht. Het gaat hier immers over *meestal vertrouwde contexten*. Je mag van cursisten bijvoorbeeld verwachten dat ze niet alleen aan jou vragen stellen over het onderwerp van de lessen, maar bijvoorbeeld ook aan een bibliotheekmedewerker.

Het is niet toevallig dat de leerplandoelen **competentiegericht** geformuleerd zijn. We vertrekken in de functionele aanpak dan ook vanuit wat de cursisten kunnen, niet vanuit wat ze niet kunnen. Op die manier speel je maximaal in op de aanwezige voorkennis zodat cursisten de nieuwe informatie kunnen consolideren. Functioneel leren is ook **doelgericht** leren. Dit kan je aanwakkeren door cursisten bij de start van de cursus en in elke bijeenkomst duidelijk te maken wat de lesdoelen zijn, want op die manier geef je betekenis aan het leren. Cursisten die weten waarover de les gaat en wat de bedoeling is, zijn meer betrokken. Dit geldt ook voor het aanmoedigen van **transfer**. Het is voor de cursisten basiseducatie niet evident wat ze leren in de groep toe te passen in andere situaties. Sta daar dus expliciet bij stil in de les. Het vertrekken vanuit functionele taken vergemakkelijkt op zich de transfer van wat geleerd wordt in de groep naar het toepassen in de dagelijkse realiteit.

Leeractiviteiten in een functionele aanpak zet je zo op dat ze naast de directe uitdaging de nodige mediërende ingrepen toelaten. **Mediërend leren** organiseren is ervoor zorgen dat de kloof tussen verworven en nieuwe competenties net groot genoeg is om uitdagend te zijn en niet te groot om de kloof te kunnen overbruggen. Het moeten met andere woorden haalbare taken zijn in een veilige en ondersteunende omgeving. De cursisten worden betrokken in het bepalen van wat er moet gebeuren, welke stappen daarvoor nodig zijn, het plan maken en uitvoeren, nagaan of het plan goed vlot, eventueel bijsturen en uiteindelijk evalueren of het doel bereikt is. Mediërend leren versterkt de autonomie van de deelnemers omdat ze het leerproces zelf in handen krijgen.

In dit verband is het **leren in groep** ook zo essentieel. Cursisten leren van de begeleider, maar ook van elkaar. Cursisten kunnen in hun woorden vaak gemakkelijker iets uitleggen aan elkaar. Daarnaast heeft het deelnemen aan de groep ongetwijfeld positieve effecten met betrekking tot zelfbeeld en zelfvertrouwen, de communicatie met anderen, leerervaringen en motivatie om te leren. Je kan er ook aan denken een project uit te werken met de groep. Een project vraagt een resultaatgerichte aanpak, duidelijke doelen, een plan van aanpak en een taakverdeling.

2.5. Cyclisch leren

Cyclisch werken is een methode die het werken aan verschillende competenties laat terugkomen op verschillende momenten, met andere werkvormen en in functie van andere contexten. Cyclisch werken is daarenboven een goede manier om verschillen tussen cursisten op te vangen. Cursisten verschillen in **leerstijl**. Voor de ene is het gemakkelijker te leren door te doen, de andere begrijpt het best als het goed wordt uitgelegd, ... Inspelen op verschillende leerstijlen doe je door aan dezelfde doelen te werken op verschillende manieren. In de uitwerking van de modules¹⁷ zal je zien dat leerplandoelen gekoppeld worden aan meerdere voorbeelden van leeractiviteiten. De leerplancommissie heeft ernaar gestreefd voorbeelden van verschillende soorten leeractiviteiten te geven. Variatie in methodes, werkvormen en materialen is noodzakelijk en een belangrijke sleutel tot succes voor cursisten. Bewaar wel een vaste structuur, want dat is een houvast voor de cursisten.

Door het werken aan dezelfde competenties te laten terugkomen geef je cursisten meer **kansen** om wat je aanbrengt op te pikken. Cursisten die de eerste keer dat je een onderwerp aanbracht nog niet helemaal mee waren, zijn dat later misschien wel. Bij het voorbereiden van een les of lessenreeks kan je de inhoud indelen in basisstof, herhalingsstof en verrijksstof. Sommige cursisten hebben meer tijd nodig dan andere. Daarnaast zijn er ook cursisten die beter wat meer **tijd** zouden nemen voor ze aan een opdracht beginnen. Bij het differentiëren heb je hier best ook aandacht voor. Rustpunten inbouwen komt cursisten op verschillende manieren ten goede: tijd nemen om onderwerpen in te leiden en af te ronden, pas echt starten als het rustig is in de groep en op het einde van de bijeenkomst tijd voorzien om even te evalueren. Geef cursisten tijdens de lessen tijd om mee te zijn en om na te denken over wat ze moeten doen. Stimuleer ook de enthousiastelingen eerst te denken en dan te doen.

2.6. Differentiëren

In de MO-groepen hebben cursisten meestal gelijkaardige leervragen en eenzelfde motivatie. Anderzijds zal de groep veelal minder homogeen zijn op het vlak van leervaardigheden en geletterdheid. Voor de lesgever is dit niet alleen een uitdaging, maar ook een meerwaarde. Probeer daarom zo snel mogelijk een zicht te krijgen op de beginsituatie van de cursisten.¹⁸

Hieronder geven we enkele mogelijkheden om te differentiëren. We proberen in de voorbeelden duidelijk te maken dat differentiëren niet enkel ingezet wordt om rekening te houden met verschillen tussen cursisten die al meer of minder weten, trager of sneller iets nieuws oppikken. Het klassieke voorbeeld is sterke cursisten een gelijkaardige taak nogmaals laten uitvoeren, terwijl zwakkere cursisten nog bezig zijn met het uitvoeren van een opdracht. Met deze vorm van differentiëren is niets mis, zolang de taak interessant blijft voor de cursist, maar er is nog **veel meer mogelijk**. Je kan ook differentiëren om diversiteit in creativiteit of spreekdurf op te vangen. Soms is het goed cursisten met verschillende capaciteiten of interesses aangepaste taken te geven. Op andere momenten is het beter de verschillen tussen cursisten net te benutten om met de hele groep of in gemengde groepjes aan een gemeenschappelijke taak of project te werken. Verschil in taalvaardigheid kan ook een motief zijn om te differentiëren, maar de voorbeelden vertrekken allerm minst enkel vanuit die vaststelling.

2.6.1. Verwachtingen

Verwacht van cursisten dat ze individueel vorderingen maken en dat op verschillende vlakken. Afhankelijk van de beginsituatie verwacht je dus andere zaken. Een cursist die in het begin erg stil is en later meer inbrengt in de groep, krijgt een schouderklopje. Een cursist die in het begin erg impulsief is en later meer nadenkt voor hij iets inbrengt ook. Laat deze cursisten samenwerken.

¹⁷ Zie 3. Leerplandoelen

¹⁸ Zie 2.3.2. Beginsituatie inschatten

2. Aanpak

Klassikaal werken sluit differentiatie niet uit. Benadruk in **competentiegericht** leren de stappen die cursisten zetten. Voor sommige cursisten zijn dat kleine stappen, voor anderen zijn dat grote stappen. Bevestig elke cursist in de dingen die hij verwezenlijkt. Sta met de cursisten stil bij hoe het komt dat ze die stappen zetten. Ze hebben de taak goed voorbereid, de opdracht goed gelezen, tijd genomen om na te denken over de oplossing, hulp gevraagd wanneer ze vast zaten, ... Stimuleer cursisten hun leren in eigen handen te nemen door ze te bevestigen in de stappen die ze daartoe zetten.

Ook cursisten hebben verschillende verwachtingen. Het kan voorkomen dat de interesses van de cursisten in de groep nogal uit elkaar liggen. Hieraan kan je tegemoet komen door de groep eens in te delen per interessegebied en hen een andere opdracht te geven. Als het bijvoorbeeld gaat over vrije tijd werkt de ene groep rond sport en de andere rond een museumbezoek. Je kan dit concreet doen door in hoeken te werken, zonder dat er doorgeschoven wordt.

2.6.2. Opdrachten

In opdrachten en taken kan je op verschillende manieren differentiëren, bijvoorbeeld in de **taak** zelf. Een rollenspel kan je voordoen met enkele sterkere cursisten. Wanneer de cursisten daarna per twee aan de slag gaan, neemt de sterkere cursist de moeilijkste rol op. De opdracht kan je voor verschillende cursisten ook meer of minder **voorstructureren**. Bij informatie zoeken over vrije tijd kan je ervoor zorgen dat de taak op zich moeilijker of gemakkelijker is door als lesgever meer of minder voor te structureren. Je kan in een tekst de zinnen nummeren of woorden aanduiden. Als je cursisten indeelt in groepjes geef je het groepje sterkere cursisten bijvoorbeeld meer keuzemogelijkheden of zijn de mogelijkheden minder overzichtelijk geordend. De stap naar de oplossing is groter voor de sterkere groep.

Of cursisten kunnen dezelfde opdracht krijgen met **verschillende informatiebronnen**. Bij een opdracht kan de aangereikte informatie een verschillende moeilijkheidsgraad hebben: een eenvoudige of complexe bustabel, een overzichtelijke of een minder overzichtelijke wegbeschrijving, een korte of een lange leestekst, een brief met of zonder pictogrammen, een folder met meer of minder foto's, een afbeelding bij een luisterfragment, de opgave die wordt voorgelezen, ... De vraag en het invulformulier bij de opdracht blijven dezelfde. Maar in dezelfde redenering kan je de **antwoordvorm** aanpassen. Cursisten die bezig zijn met plannen moeten een meer of minder complexe agenda invullen, of helemaal geen. De ene cursist kan beter schriftelijk antwoorden, de andere legt het gemakkelijker uit. Hoe beter je je cursisten kent, hoe gemakkelijker het gaat om te differentiëren. Wanneer je klassikaal vragen stelt over een tekst, hoef je je vragen niet altijd aan de hele groep te stellen. Je kan een vraag aan één cursist stellen en dus ook aanpassen aan zijn niveau.

Bij een project moeten heel wat taken verricht worden en omdat de taken niet allemaal even moeilijk zijn, gebeurt de differentiatie automatisch. Sommige cursisten zijn blij eens iets zelfstandig te kunnen proberen, anderen doen liever dingen samen. Zorg voor evenwicht.

2.6.3. Ondersteuning

Er zijn verschillende manieren om te ondersteunen. Het principe dat voorop staat is **afnemende sturing**. In een beginfase en bij een lager niveau stuurt de lesgever sterk en demonstreert hij. In een volgende stap spreekt de lesgever de cursisten aan om zelf actief aan de slag te gaan, onder begeleiding van de lesgever of van een medecursist. In een laatste fase treedt de lesgever op als coach. Hij neemt wat meer afstand en stimuleert de cursist zelf dingen te proberen. Waar nodig kan de lesgever bijsturen. Cursisten strategieën aanreiken om steeds meer zelfstandig te functioneren: ook dat is competentiegericht leren. Cursisten die niet veel begeleiding meer nodig hebben, kunnen gestimuleerd worden om het zonder hulp te klaren. De ideale lesgever maakt zichzelf overbodig ;-).

De klassieke manier is **vragen stellen** om het denkproces van cursisten aan te zwengelen. Soms blokkeren cursisten op een taak. Ze weten niet hoe ze er moeten aan beginnen. Door goede

vragen te stellen geraakt de cursist er wel uit. Het gaat bijvoorbeeld over de vraag welk speelgoed het beste is voor welk kind. Je kan de cursisten eerst vragen hoe oud de kinderen zijn, of het actieve kinderen zijn, of het jongens of meisjes zijn, of ze dit of dat speelgoed al hebben, ... Op een gelijkaardige manier kan je met cursisten ook **tussenstappen inbouwen**. Zo moeten ze in een brief eerst de belangrijke woorden omcirkelen. Op een gelijkaardige manier zorg je ervoor dat cursisten meer of minder **voorbeelden** krijgen voor ze aan de taak zelf beginnen. Bij het voorbereiden van een bezoek van een expert aan de groep zijn er cursisten die spontaan heel wat vragen hebben. Anderen hebben er geen idee van wat ze kunnen vragen. In een klasgesprek kan je eerst enkele cursisten aan het woord laten die gemakkelijk voorbeelden verzinnen. Op die manier hebben de andere cursisten meer voorbeelden gekregen, weten ze beter wat verwacht wordt en hebben ze inspiratie opgedaan. Moedig op het einde van een brainstorm creatieve cursisten aan nog iets nieuws te bedenken.

Cursisten kunnen ook **elkaar ondersteunen**: laat cursisten leren van elkaar, want dat levert veel voordelen op. Cursisten die een probleem ondervinden bij leerstof profiteren van een uitleg 'in hun woorden' door een medecursist. Als lesgever heb jij eigenlijk teveel voorkennis. Cursisten leren ook door iets aan anderen uit te leggen. Wie iets kan uitleggen, begrijpt het nog beter. Hou het samenwerken wel in de gaten. Het is niet de bedoeling dat de ene cursist gewoon alles voorzegt en oplost. Veel cursisten zijn immers erg resultaatgericht. Als begeleider investeer je beter in procesgericht leren. Alle cursisten moeten hun inbreng kunnen doen. Laat cursisten ook in een onderwijsleergesprek elkaars vragen beantwoorden en speel vragen die ze aan jou stellen door aan de groep.

2.7. Sleuteldoelen

Sleuteldoelen zijn bouwstenen voor het leren en voor het leven. Aan deze doelen kan je een leven lang werken, maar ze zijn ook levensbelangrijk om je mannetje te staan in de maatschappij. Deze doelen zijn transfereerbaar en in veel situaties en contexten toepasbaar. Ze zijn multifunctioneel omdat je er verschillende objectieven mee kan bereiken en diverse problemen mee kan aanpakken. De sleuteldoelen zijn na te streven.

MO is het leergebied bij uitstek om aan sleuteldoelen te werken.

Aandacht hebben voor sleuteldoelen betekent een **verbreding van de opleiding**. Hieraan werken vraagt dan ook een andere aanpak dan het werken aan de andere leerplandoelen. Deze doelen zijn immers nog algemener geformuleerd: om eraan te werken moet je ze op ten minste twee manieren concretiseren. Ten eerste door de sleuteldoelen te verbinden aan concrete leeractiviteiten en leerplandoelen. Beperk je daarbij zeker niet tot één leeractiviteit. Het is pas door de koppeling met verschillende leeractiviteiten te maken dat je aan de sleuteldoelen in hun volheid werkt. Het zijn net de sleuteldoelen die de stap van de vertrouwde klassituatie naar de buitenwereld gemakkelijker moeten maken. Daarnaast hangt de manier waarop je aan sleuteldoelen werkt af van de concrete cursisten met wie je werkt. Het komt erop aan te beslissen hoe je dit aanpakt, want je kan altijd verder werken aan deze doelen. Liefst werk je hierover met de collega's op centrumniveau een visie uit. Veel hangt ook af van het gegeven of de cursisten één of meer modules volgen. Het spreekt voor zich dat wanneer cursisten een langer leertraject doorlopen, het pas echt mogelijk wordt sleuteldoelen uit te diepen en te verbreden.

Werken aan sleuteldoelen vraagt van de lesgever basiseducatie een doordachte didactische aanpak. De sleuteldoelen moeten immers als een **rode draad** doorheen het aanbod lopen. Eerst en vooral kan je deze competenties in je houding als lesgever voorleven. Door zelf een open en constructieve houding aan te nemen, zijn cursisten geneigd dit over te nemen. Een ander voorbeeld is respect: je krijgt respect door respect te tonen. Hoewel sleuteldoelen steeds impliciet aanwezig zijn en cursisten op zich daaruit al veel oppikken is het nodig om ook expliciet aandacht te hebben voor deze competenties. Dit betekent niet meteen extra leeractiviteiten plannen, maar wel de sleuteldoelen die zich aandienen op dat moment bespelen en ondersteunen bij cursisten.

2. Aanpak

De sleuteldoelen bieden tevens handvatten aan om geletterdheidsondersteuning vorm te geven. Aandacht voor ICT en numerieke vaardigheden brengen we in dit aanbod binnen via de sleuteldoelen¹⁹ mediawijsheid (09) en numeriek vermogen (10). De component taal is niet expliciet aanwezig in de huidige set sleuteldoelen. Maar bij de voorbeelden van leeractiviteiten²⁰ zijn verschillende tips erop gericht om taalondersteunend²¹ te werken.

2.8. Evalueren

Evalueren is een wezenlijk onderdeel van de onderwijspraktijk en geen eenvoudige aangelegenheid.

- Eerst en vooral heeft evalueren meerdere functies: nagaan of de cursist de beoogde competenties bereikt, maar evengoed betreft het feedback geven op het onderwijsleerproces.
- Evalueren kan op elk moment van het leren zinvol zijn: bij de start, onderweg en op het einde.
- Wat geëvalueerd wordt, kan vervolgens uit meerdere dimensies bestaan: evalueren in de breedte en in de diepte.
- Je kan ook variëren in wie evalueert: zelfevaluatie, peerevaluatie, evaluatie door de lesgever, evaluatie door een externe expert of een combinatie van het voorgaande.
- Tenslotte zijn er verschillende methodes en vormen om te evalueren: een schriftelijke toets met open of gesloten vragen, een rollenspel, een interview, een praktijkopdracht, een verslag, een werkstuk, observaties, demonstraties, portfolio, een oefening, een evaluatiespel of -quiz, ...

Meet wat je wil **weten**. De evaluatie toont in de eerste plaats aan in hoever de cursist de MO-leerplandoelen heeft gerealiseerd. Indien je bijvoorbeeld wiskundedoelen als 'ondersteunende kennis' aanbrengt om MO-doelen te realiseren, is het niet de bedoeling die wiskundedoelen op zich te evalueren.

Gebruik **vertrouwde werkvormen** bij de evaluatie: steek hier een opbouw in. De instructie mag geen struikelblok vormen om een taak goed af te werken. Zorg voor heldere instructies, een duidelijke structuur en eventueel voor een voorbeeldvraag die je samen maakt.

Denk economisch over evalueren: werk samen met collega's. Samen nadenken over de evaluatie en wat je van de cursisten verwacht, verbetert de praktijk. Stap dus af van wegwerptoetsjes: probeer evaluatietaken uit en pas ze aan waar nodig. Hergebruik goed materiaal.

2.8.1. Cursisten opvolgen

Evalueren maakt deel uit van het leerproces en zorgt ervoor dat je de cursisten bewust en van nabij kan opvolgen. In dit leerplan gaven we al aan dat een inschatting van de beginsituatie van cursisten belangrijk is.²² Zoals hoger opgesomd bestaat er een heel gamma aan evaluatiemethodes en -instrumenten. We staan hier bij enkele stil:

Feedback

Door een cursist feedback te geven kan hij leren. Cursisten leren terwijl ze geëvalueerd worden en de lesgever evalueert ook tijdens het leerproces. De feedback die daarbij hoort is een niet te onderschatten element van competentiegericht leren. Cursisten moeten weten wat ze gaan leren en hoe. Bij wat ze al gedaan hebben, moeten ze weten of ze dat goed deden en wat al dan niet nog geoefend moet worden. Bij elke taak, opdracht of oefening hoort feedback. Een oefening

¹⁹ Zie bijlage 2. Sleuteldoelen

²⁰ Zie 3. Leerplandoelen

²¹ Zie 2.3.3. Cursisten met specifieke noden

²² Zie 2.3.2. Beginsituatie inschatten

zonder feedback was een zinloze oefening, want de cursist weet niet of hij het goed of niet goed deed. Uit je fouten kan je leren: leer cursisten **positief kijken naar evaluatie**.

Geef cursisten de mogelijkheid op basis van jouw feedback en feedback van medecursisten vorderingen te maken tijdens de module. Als je enkel op het einde van de module evalueert en feedback geeft, kan dit uiteraard niet meer. Ten minste op het einde van de module is er een **individueel voortgangsgesprek** met elke cursist. Bespreek de resultaten van de cursist en wat zijn mogelijkheden zijn na deze cursus.

Evalueren op het einde van de les

Beëindig de leeractiviteiten tien minuten voor het einde van de **bijeenkomst** en schep kansen om het afronden rustig en goed te doen. Door tijd te maken voor afronding, zal wat geleerd werd beter blijven hangen. Goed afronden betekent steeds de cursisten bevragen over wat ze gedaan en geleerd hebben. Vraag ook of ze dit kunnen gebruiken of toepassen in het dagelijks leven. Wellicht zal je vaststellen dat dit voor cursisten geen eenvoudige taak is: help hen op weg. Herhaal aan welke doelen er is gewerkt, laat hen aan elkaar vertellen of voor zichzelf opschrijven wat ze willen onthouden van de voorbije les, bijvoorbeeld een nieuw woord. Vraag cursisten ook wat ze vonden van de les: goed of minder goed? Beantwoorden inhoud en aanpak van de module aan hun verwachtingen? Wat kunnen ze er verder mee doen? En vooral: waarom?

Reflecteer zelf over de les die je gaf. Wat vond jij ervan? Zaten de werkvormen goed? Moet je enkele dingen bijsturen voor de volgende les? Denk daarbij na over je eigen sterke en minder sterke kanten als lesgever. Ga bewust om met je eigen draagkracht.

Geïntegreerde taken

Je hoeft de leerplandoelen niet per se in aparte taken te evalueren. Zoals in leeractiviteiten aan verschillende leerplandoelen gewerkt kan worden, kan je in een geïntegreerde taak verschillende leerplandoelen evalueren. Het is zeker aan te bevelen sleuteldoelen niet apart te evalueren. Tijdens het leerproces heb je immers ook geïntegreerd gewerkt aan deze doelen. Alleszins is het nodig de **beoordelingscriteria vooraf** te bepalen en aan de cursisten duidelijk mee te geven wat je verwacht.

Het **projectwerk** leent zich ook tot geïntegreerde evaluatietaken. Je kan bovendien de mensen met wie de cursisten in contact komen tijdens het projectwerk betrekken bij de evaluatie. Zij kunnen aangeven of de cursist bijvoorbeeld een boodschap goed kon overbrengen, een afspraak kon maken, ... Op die manier kunnen de cursisten hun prestaties toetsen aan de reacties van anderen.

Portfolio

Het voordeel van een portfolio is dat je cursisten het leren in handen geeft; je zet ze aan tot zelfevaluatie en reflectie. Een portfolio kan uit drie delen bestaan: een biografie, verzamelde informatie over behaalde leerplandoelen en de bewijzen daarvan. De cursisten verhelderen in hun **biografie** waarom ze deze cursus volgen, welke leerders ze zijn en wat ze verder nog willen bereiken. De reflectie op zichzelf gebeurt doorheen de cursus, telkens naar aanleiding van bepaalde lestaken. Zoek geschikte werkvormen om cursisten te laten nadenken over hun sterke en zwakke punten. De biografie groeit met de cursist mee doorheen de module(s). Het tweede deel van het portfolio bestaat uit een **checklist** waarop cursisten aanduiden hoe goed ze elk leerplandoel van de betreffende module beheersen (dit kan zowel op een kwalitatieve als op een kwantitatieve schaal). Deze beoordeling is gebaseerd op reële taken die de cursisten uitvoeren en kan gevalideerd worden door de lesgever. In het derde luik verzamelen de cursisten **bewijsmateriaal**. Dat kan een werkblad zijn, feedback van iemand, ... De bewijzen worden geordend in een overzichtsrooster volgens deelvaardigheid en gedateerd.

Het portfolio geeft zowel cursist als lesgever de mogelijkheid verschillende vormen van evaluatie overzichtelijk bij te houden. Als je tijdens het leerproces **verschillende vormen** van evaluatie

2. Aanpak

gebruikt, heb je wellicht meer materiaal om een onderbouwde eindbeoordeling te maken. Elke evaluatievorm heeft voor- en nadelen. Indien je verschillende vormen afwisselt, kan je de nadelen opvangen. Sommige evaluatievormen zijn echter niet vanzelfsprekend. Jezelf evalueren is iets dat je moet leren. Als de cursisten niet vertrouwd zijn met deze methoden, zal de informatie niet **betrouwbaar** zijn: zorg voor een opbouw.

2.8.2. Eindbeoordeling

Op het einde van elke module moet je beslissen of een cursist **geslaagd** is of niet. Een cursist die slaagt voor een module ontvangt een deelcertificaat. Een cursist die slaagt voor de opleiding ontvangt het certificaat van die opleiding. Je kan de eindbeoordeling best baseren op dezelfde soort taken die je gebruikt bij het evalueren van het leerproces. Omdat het onderscheid tussen leer- en evaluatietaken wel eens vaag kan zijn, is het nodig aan cursisten duidelijk te maken wanneer je bepaalde oefeningen meeneemt voor de eindbeoordeling.

Om te vermijden dat de eindbeoordeling gelinkt is aan toeval kan je op verschillende momenten en op verschillende manieren testen. Betrek ook andere beoordelaars. Vragen bij een tekst die je kan beantwoorden zonder de tekst te lezen zijn geen goede vragen. Beperk je ook niet tot ja/nee – vragen: er is sowieso al 50% kans dat de cursisten het correct hebben. Vooraf transparante beoordelingscriteria bepalen is noodzakelijk. Beschrijf ten minste de karakteristieken van het **voldoende** antwoord; denk daarbij niet alleen aan het product. Je kan ook een verschillend gewicht toekennen aan bepaalde leerplandoelen. De doelen die voor jou zwaarder doorwegen, moeten dan zeker bereikt zijn. Focus bij het bepalen van de criteria voor de eindbeoordeling op wat echt belangrijk is.

Ga na of je eindbeoordeling **effectief gebaseerd is op de evaluatie van de leerplandoelen**. Hou daarbij rekening met de afbakening²³ van de leerplandoelen.

De afbakening geeft een globaal beeld van de mate waarin de cursist de leerplandoelen moet beheersen om te slagen. Globaal wil zeggen dat de afbakening geldt voor het geheel van de MO-doelen. Bij de eindbeoordeling hou je dus best deze afbakening in het achterhoofd. Een cursist die je bijvoorbeeld bij verschillende opdrachten hier en daar moest ondersteunen kan perfect slagen voor de module. Bij autonomie wordt niet verwacht dat de cursist alles zelfstandig doet. Rekening houden met de afbakening voor context wil zeggen dat je van cursisten een minimale transfer verwacht. Het gaat hier immers over *meestal vertrouwde contexten*. Je mag van cursisten bijvoorbeeld verwachten dat ze niet alleen aan jou vragen stellen over het onderwerp van de lessen, maar bijvoorbeeld ook aan een bibliotheekmedewerker.

Om al het bovenstaande te realiseren moet je van bij het begin van de module nadenken over de eindbeoordeling. Evalueren is een **wezenlijk onderdeel van het leerproces**.

²³ Zie tabel met afbakening onder 2.4. Functioneel leren

3. Leerplandoelen

Om het centrum en de lesgever basiseducatie de **maximale agogische vrijheid** te geven de modules uit te werken op maat van de cursist hebben we er in dit leerplan voor gekozen om van de eindtermen de leerplandoelen te maken.

Het leerplan zet vooral in op het expliciteren van een visie op hoe met generieke doelen een specifiek aanbod vorm gegeven kan worden. Dat aanbod²⁴ houdt rekening met de leeromgeving, eventueel met de verwachtingen van de samenwerkingspartner en vooral met de leervragen van de cursisten.

3.1. Voorbeelden van leeractiviteiten

Per module werkte de leerplancommissie verschillende voorbeelden van leeractiviteiten uit. Elke module wordt op de volgende pagina's op dezelfde manier uitgewerkt en **gestructureerd**. Onder de titel staan links de voorbeelden van leeractiviteiten en rechts de daarbij horende leerplandoelen. Uiterst rechts vind je de code van de eindtermen.

Bij de leeractiviteiten staan vaak passende tips. Dat kan een taaltip zijn, een didactische wenk, een verwijzing naar een bron, een suggestie hoe te werken met sleuteldoelen. Bij het ontwerpen van dit leerplan stelden we vast dat verschillende sleuteldoelen vervat zitten in eindtermen die al deel uitmaken van modules. Aan een aantal van de sleuteldoelen wordt dus automatisch gewerkt, andere liggen minder voor de hand. Voor alle sleuteldoelen hebben we enkele didactische wenken voorzien; ook voor de minder voor de hand liggende. Zoals reeds omschreven stimuleren we het werken aan sleuteldoelen op maat van de individuele cursist. Denk eraan dat sleuteldoelen na te streven zijn. Hou ook bij aan welke sleuteldoelen je werkt en zorg voor linken met de leerplandoelen.²⁵

De leeractiviteiten spelen in op het competentiegerichte karakter van de eindtermen en leerplandoelen. Bij elke leeractiviteit is dus sprake van een geïntegreerd geheel van kennis, vaardigheden en attitudes.

3.2. Hoe omgaan met de leeractiviteiten?

De voorbeelden van leeractiviteiten zijn vooral **inspirerend** bedoeld. Als lesgever heb je de ruimte om te selecteren en zelf bijkomende leeractiviteiten uit te werken. Goed opvolgen wat er in de omgeving en de actualiteit gebeurt is belangrijk want ongetwijfeld doen er zich daar nog interessante situaties voor. Daarnaast kunnen de leervragen van de cursisten en hun ideeën tot leeractiviteiten leiden. Voorop staat dat je leeractiviteiten selecteert die **functioneel** zijn.²⁶

Het is positief leeractiviteiten te linken aan de leefwereld van je cursisten. Bij thema's die controverse of polarisatie met zich kunnen meebrengen, start je bij voorkeur met minder beladen aspecten. MO heeft te maken met persoonlijke en maatschappelijke betrokkenheid, van de cursist en van de lesgever. Denk goed na wat je van jezelf als lesgever, als persoon prijs geeft. Waak ook over wat de cursist van zichzelf prijs geeft. Dat hangt in sterke mate af van de draagkracht van jezelf, van de individuele cursist en van de groep.

Leeractiviteiten zijn geen losstaande elementen die je systematisch en in een soort chronologische volgorde met de cursisten doorwerkt. Je kan ze best binnen de context met elkaar **combineren**.

²⁴ Zie 1.3. Programma samenstellen

²⁵ Zie 2.8. Sleuteldoelen

²⁶ Zie 2.5. Functioneel leren

3. Leerplandoelen

Een module die in meerdere opleidingen voorkomt bevat steeds dezelfde reeks voorbeelden van leeractiviteiten in de verschillende leerplannen. Eenzelfde module in een ander leerplan nalezen levert je dus geen extra inspiratie op. Het is wel interessant om de andere modules van de opleiding na te kijken en de **bruggetjes**²⁷ te volgen. Dit zijn de gemeenschappelijke modules tussen opleidingen die cursisten kunnen laten proeven van andere opleidingen of kunnen aanzetten om ook andere opleidingen aan te vatten. Zo komt de module *Duurzame samenleving* eveneens voor in de opleidingen *Gezondheid*, *Mobiliteit*, *Techniek*, *Actualiteit en geschiedenis*. Wanneer je de module *Duurzame samenleving* geeft, ga je dus best ook een kijkje nemen bij de modules uit de opleidingen *Gezondheid*, *Mobiliteit*, *Techniek*, *Actualiteit en geschiedenis*. Spreek bij het selecteren van leeractiviteiten eventueel af met collega's die deze modules geven.

Werk **planmatig** en hou het overzicht: zorg ervoor dat je zeker aan de **leerplandoelen** van de geselecteerde module(s) werkt. Het zijn die leerplandoelen die geëvalueerd worden en op basis waarvan de cursisten al dan niet slagen voor de module.²⁸ Kies op basis van de groep welke leerplandoelen belangrijker zijn en dus meer aandacht verdienen. Meer doen mag natuurlijk altijd. Beperk je voor inspiratie sowieso niet tot de voorbeelden van leeractiviteiten van de geselecteerde modules. Bekijk ook de andere modules van de opleiding en de opleidingen waarmee modules gemeenschappelijk zijn; de eerder genoemde bruggetjes.

Hoe je het overzicht bewaakt of een plan opmaakt is jouw keuze, of de keuze van je centrum als daar afspraken over zijn. Bij een doorlichting gaat de inspectie na of je dit leerplan toepast, of je planmatig werkt en of je de doelstellingen van de opleiding nastreeft en bereikt met je cursisten. Zorg er bij het selecteren en ontwerpen van leeractiviteiten voor dat het geheel van je cursus volledig en samenhangend is: zorg voor een **leerlijn**.

²⁷ Zie 2.1.4. Linken met andere opleidingen MO en bijlage 1. Overzicht modules en opleidingen

²⁸ Zie 2.8.2. Eindbeoordeling

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

4.1. Stress (M BE G 092)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Brainstormen over wat stress precies is en hoe het zich uit: - hoe voelt stress aan? - is stress iets mentaal? - is stress lichamelijk? - hoe ervaar je stress? - hoe reageer je op stress? + is stress voor iedereen hetzelfde of heel verschillend?	De cursist reageert adequaat op lichaamssignalen De cursist gaat om met lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij zichzelf De cursist gaat om met emoties De cursist reageert gepast op lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij anderen	131 142 144 145
Brainstormen over de vraag "Waar krijg je stress van?" en deze oorzaken indelen in: - alledaagse gebeurtenissen - chronisch belastende omstandigheden - ingrijpende gebeurtenissen - traumatische ervaringen - werkstress - evenwicht werk en gezin + bedenken waarom die zaken tot stress kunnen leiden + vaststellen dat stress het gevolg kan zijn van persoonlijkheid, gedrag en omgeving	De cursist reageert adequaat op lichaamssignalen De cursist gaat om met lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij zichzelf	131 142
Vul een stresstest in: - hoeveel stress heb je? - klopt de test met je gevoel? - hebben bepaalde factoren jouw manier van invullen beïnvloed? - wat doe je met de resultaten? - waar kan je hiervoor terecht? - zijn er bepaalde diensten die je kunnen helpen?	De cursist reageert adequaat op lichaamssignalen De cursist gaat om met lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij zichzelf De cursist gaat om met emoties	131 142 144
In een verhaal inwendige en uitwendige oorzaken van stress aanduiden:	De cursist maakt een realistische planning De cursist reageert adequaat op lichaamssignalen	065 131

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- hoe kan je die stress vermijden of ermee omgaan? - wat kan je al dan niet zelf veranderen?	De cursist zorgt dagelijks voor een evenwicht tussen rust en beweging, werk en ontspanning De cursist gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties De cursist reageert gepast op lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij anderen	132 141 145
Een mindmap maken over hoe cursisten omgaan met stress , bv.: - buikademhaling - mindfulness - gedachtenstop - sport - yoga - sherborne + een specialist op één van deze terreinen uitnodigen in de groep Ga aan de hand van de mindmap verder aan de slag: laat cursisten concreet oefenen. (02) Laat cursisten verschillende manieren bedenken die bij zichzelf passen	De cursist reageert adequaat op lichaamssignalen De cursist zorgt dagelijks voor een evenwicht tussen rust en beweging, werk en ontspanning De cursist gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties De cursist gaat om met lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij zichzelf De cursist gaat om met emoties De cursist reageert gepast op lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij anderen	131 132 141 142 144 145
Items sorteren in ' hier kan ik iets aan veranderen ' en 'hier kan ik niets aan veranderen'	De cursist gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties De cursist gaat om met lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij zichzelf	141 142
Gebruik de map <i>Sterk aan het werk</i> (CBE Leuven).	De cursist stelt zich weerbaar op	143
Een stressbalans maken: - wat geeft mij stress? - wat geeft mij draagkracht? + is er een evenwicht? (15) Ga na of cursisten vinden dat ze goed met stress omgaan	De cursist reageert adequaat op lichaamssignalen De cursist gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties De cursist gaat om met lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij zichzelf De cursist stelt zich weerbaar op	131 141 142 143
Fragmenten van verschillende oplossingsstrategieën voor probleemsituaties bekijken en bespreken: - wat geeft op korte en op lange termijn het meest stress? + kies je voor impulsief reageren of het probleem ontwijken?	De cursist gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties De cursist gaat om met lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij zichzelf De cursist stelt zich weerbaar op De cursist gaat om met emoties	141 142 143 144

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Gebruik de map <i>Sterk aan het werk</i> (CBE Leuven).		
Filmpjes van Het is zoals je denkt bekijken en bespreken:	De cursist gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties	141
- hoe kijk je naar een situatie?	De cursist gaat om met lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij zichzelf	142
+ bepaalt dit of je meer of minder stress ondervindt?	De cursist stelt zich weerbaar op	143
Gebruik de map <i>Sterk aan het werk</i> (CBE Leuven).	De cursist gaat om met emoties	144
Bespreken van mogelijke stressreacties :	De cursist gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties	141
- een heel pak koekjes leegeten	De cursist gaat om met lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij zichzelf	142
- een stevige borrel drinken	De cursist gaat om met emoties	144
- zenuwachtig en snel gaan praten, ook tegen onbekenden	De cursist reageert gepast op lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij anderen	145
- niets meer zeggen		
- prullen aan je kleren of met papieren prutsen		
- je uitputten in de sportclub		
- je afreageren op anderen		
+ hoe ga je ermee om?		
Stresssymptomen aanduiden op de tekening van een lichaam:	De cursist reageert adequaat op lichaamssignalen	131
- spanningen in de buik	De cursist gaat om met lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij zichzelf	142
- rugpijn		
- spanning in de schouders		
- trillende spieren		
- hart voelen kloppen		
- het warm krijgen		
- rood worden		
- duizelig worden		
- jeuk		
Bij verschillende situaties op een schaal aanduiden of het cursisten stoort en hoe ze reageren, bv.:	De cursist gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties	141
- Je staat in het warenhuis aan te schuiven aan de informatiebalie. Een vrouw die een artikel wil ruilen steekt je voorbij en legt haar artikel op de kassa.	De cursist gaat om met lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij zichzelf	142
- Je bent bij de kapper. Er komt een dame binnen en ze vraagt eventjes advies. De kapster verdwijnt met de dame. Na 10 minuten is ze nog niet terug.	De cursist stelt zich weerbaar op	143
- Je groet een van je collega's 's morgens met een vriendelijke 'goedemorgen'. De collega zegt niets terug en kijkt je niet aan.	De cursist gaat om met emoties	144
- In de bus komt een stevige man naast je zitten. Hij is zo breed dat hij tegen jouw benen zit.	De cursist reageert gepast op lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij anderen	145
+ wat zijn jouw grenzen?		

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Een situatie die stress veroorzaakt in een rollenspel naspelen en verschillende reacties uitproberen: - welke reactie past het best bij jou? - reageer jij altijd op dezelfde manier ? + moet jij dit aanpakken? - waarvan is jouw reactie afhankelijk? + denk niet alleen aan de situatie, maar ook aan prioriteiten op dat moment - welke reactie heeft het beste effect? - is dat in alle omstandigheden zo ? + wat zijn jouw grenzen? Gebruik bij de bespreking het SOGO-model: deel op in Situatie–Oorzaak–Gevolg–Oplossing.	De cursist reageert adequaat op lichaamssignalen De cursist zorgt dagelijks voor een evenwicht tussen rust en beweging, werk en ontspanning De cursist gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties De cursist stelt zich weerbaar op De cursist reageert gepast op lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij anderen	131 132 141 143 145
Een onthoudposter maken met tips om met stress om te gaan, bv: <u>Zeker wel doen</u>: - Concreet blijven: wat stoort mij?, hoe voel ik mij daarbij?, wat wil ik liever? - Richt je op wat iemand deed of zei; niet op de persoon zelf - Focus je op de taak - Laat zien dat je meent wat je zegt. Begin eerst vriendelijk, maar maak je kwaad als het nodig is. - Durf zeggen dat je zenuwachtig bent <u>Zeker niet doen</u>: - De ergernis negeren; je emmer vult zich steeds meer - Te heftig reageren - Niet duidelijk aangeven waar je grens ligt. + Let op je lichaamstaal: houding, oogcontact, gelaatsuitdrukking, stem	De cursist reageert adequaat op lichaamssignalen De cursist zorgt dagelijks voor een evenwicht tussen rust en beweging, werk en ontspanning De cursist gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties De cursist stelt zich weerbaar op De cursist reageert gepast op lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij anderen	131 132 141 143 145
In een agenda met klokjes in vier kleuren (gezin, werk, huishouden en vrienden + hobby's) inkleuren waaraan je tijd besteedt in de loop van één week: - wat vind ik van mijn tijdsverdeling? - wat wil ik anders? Na de bespreking op een lege agenda overnemen wat goed is en aanpassen wat anders zou moeten: - wat doen met de extra tijd?	De cursist maakt een realistische planning De cursist zorgt dagelijks voor een evenwicht tussen rust en beweging, werk en ontspanning De cursist gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties	065 132 141

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Maak gebruik van het STOP- of STAR-principe: Step back–Think–Options–Proceed of Situatie–Taak–Actie–Resultaat (10) Ondersteun het vermogen van cursisten om tijd in te schatten		
Een ideale weekkalender opstellen, in de praktijk brengen en daarna reflecteren hoe dat ging: - wat is wel of niet gelukt? - wat ging goed of niet goed? - hoe hou je de veranderingen vol? Moedig cursisten aan tips uit te wisselen.	De cursist maakt een realistische planning De cursist zorgt dagelijks voor een evenwicht tussen rust en beweging, werk en ontspanning De cursist gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties	065 132 141
Een agenda opmaken om concrete dingen waar cursisten stress rond hebben aan te pakken, bv: - een stage plannen - een examen inplannen - een spreekbeurt voor de groep plannen - een interview als ambassadeur Basiseducatie voorbereiden - een feest voorbereiden - een vakantie plannen - een werkschema opstellen	De cursist maakt een realistische planning De cursist zorgt dagelijks voor een evenwicht tussen rust en beweging, werk en ontspanning De cursist gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties De cursist stelt zich weerbaar op De cursist gaat om met emoties	065 132 141 143 144
In groep omschrijven wat onthaasten is: - heeft het te maken met prioriteiten? - heeft het te maken met plannen? - heeft het te maken met ontspannen?	De cursist zorgt dagelijks voor een evenwicht tussen rust en beweging, werk en ontspanning De cursist gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties	132 141

4.2. Duurzame samenleving (M BE G 094)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Ervaringen in verband met natuur en milieu vertellen en bundelen: - wat vind je aangenaam? - wat is ergerlijk? - wat vind je mooi in de omgeving? - wat vind je lelijk? - waar kan je zelf iets bijdragen of verbeteren? - hoe kan je dat aanpakken? Maak in de buurt een wandeling met cursisten.	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
Nieuws in verband met natuur en milieu analyseren: - gaan veel nieuwsitems over natuur en milieu? - is het positief of negatief nieuws? - is er een verband tussen mijn levensstijl en dit nieuwsitem? - met welk milieuthema (afval, luchtvervuiling, ...) heeft het item te maken? - wie moet of kan het probleem aanpakken? - wat is mijn verantwoordelijkheid?	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	157
	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten	158
	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	159
In een wedstrijd het eigen energieverbruik scannen, energieverbruikers opsporen en elkaars energieverbruik vergelijken . Gebruik de Together-module <i>Energie besparen</i> (www.together-eu.org).	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	160
	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
Een onderzoek of experiment uitvoeren tijdens de module, bv.: - hoeveel afval produceren we gedurende de module? - een energiescan doen bij het begin en het einde van de module en de resultaten vergelijken - kiezen voor een duurzaam vervoermiddel om naar de les te komen Laat de groep deelnemen aan de Energiejacht. Zie www.energiejacht.be .	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	160
	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Het spel Eco-millions spelen (Centrum Informatieve Spelen)	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	157
Gebruik lessuggesties bij het boek <i>Het klimaat verandert</i> . Wat kan je zelf doen?' waarop het spel gebaseerd is, vind je hier: http://www.wablieft.be/boeken/lesmateriaal#lessen	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten	158
	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	159
	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
Informatie opzoeken over de klimaatopwarming: - verschil tussen weer en klimaat - klimaatzones in de wereld - symptomen van de opwarming van de aarde (grafieken, fenomenen) - het effect van CO² - het natuurlijk en het versterkt broeikaseffect - de oorzaken en gevolgen van de klimaatopwarming (wereldwijd) - de oplossingen voor de klimaatopwarming - wie kan er iets aan doen (overheid, bedrijven, burger, ...)? - duurzaam leven: wat is dat en hoe doe je dat? Het Wablieftboek <i>Het klimaat verandert</i>. Wat kan je zelf doen? (Steven Vromman) kan je als leidraad gebruiken. Lessuggesties vind je hier: http://www.wablieft.be/boeken/lesmateriaal#lessen.	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	157
	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten	158
	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	159
	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	160
	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
De plaatselijke duurzaamheidsambtenaar uitnodigen:	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	157
- wat doet zo'n ambtenaar?	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten	158
- wat betekent duurzaamheid voor de stad of gemeente?	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	159
- hoe kan ik zelf (nog) duurzamer gaan leven?		
Bedenk vooraf vragen met de groep.		
Een bezoek brengen aan een organisatie die rond duurzame ontwikkeling werkt, bv.:	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	157
- Velt (bezoek een ecologische tuin)	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	159
- Aquafin	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	160
- het Ecologische huis	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
- een sociaal huis		
- een woonwinkel		
- een kringwinkel		
- een bio-boerderij		

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Organiseer de uitstap met het openbaar vervoer; vraag de gids regelmatig de link te leggen naar duurzame ontwikkeling. (18) Sta stil bij wat cursisten zelf kunnen doen		
Gedurende een week de herkomst van gekochte voedingsproducten noteren en dan bespreken. Bekijk met de cursisten de documentaire <i>We feed the World</i>.	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	157 158 159
Een fragment van de documentaire <i>We feed the World</i> bekijken en bespreken: - wat toont de film? - wie kan de situatie veranderen? - wat kan je 'als burger' doen?	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren De cursist gaat respectvol om met de natuur	157 158 159 160 161 162
Fragmenten uit reportages zoals <i>Low impact man, Groenland, Plan B</i>, ... bekijken en bespreken: - welke tips vind je zelf haalbaar? - vraagt dit veel tijd? - vraagt dit veel moeite? - vraagt dit investering?	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	157 160 161
De Eigen Kweek Kwis doen op: www.lne.be/campagnes/eigen-kweek/duurzame-voeding/kwis: - wat weet je al over duurzame voeding? - wat doe je zelf? + heb je een groentetuin? + koop je seizoengroenten? Op de website http://www.lne.be/campagnes/eigen-kweek van het departement leefmilieu, natuur en energie staan ook recepten, een maaltijdkiezer, een kalender met seizoengroenten,...	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	157 160 161
Een spreker uitnodigen die het heeft over genetisch	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	157

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
gemanipuleerde gewassen.	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten	158
Laat de cursisten vooraf vragen bedenken.	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
Kennismaken met FairTrade-producten door een bezoek te brengen aan een wereldwinkel.	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten	158
Maak vooraf met de cursisten een mindmap over wat eerlijke handel bij hen oproept.	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	159
	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	160
Een onthoudposter maken over afvalarm winkelen met tips als: - koop hoeveelheden die passen voor je gezinssituatie - vermijd individueel verpakte voedingswaren - koop een herbruikbare winkeltas - kies voor kraantjeswater	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	157 160 161
	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
Een compostmeester uitnodigen of op bezoek gaan naar het recyclagepark/containerpark: - een compostvat leren gebruiken - tips om gemakkelijk te sorteren	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	157 160 161
Laat cursisten vooraf vragen/bedenkingen formuleren rond composteren/sorteren/recycleren die ze kunnen aftoetsen tijdens het bezoek.	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
Een bezoek brengen aan een verbrandingsoven of op internet informatie opzoeken over hoe afval verwerkt kan worden tot energie.	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	157 158 160
Hou een brainstorm over wat met afval kan gebeuren (verbranden, recycleren, storten...). Laat cursisten hierin een volgorde aanbrengen om zo te komen tot de ladder van Lansink.	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren De cursist gaat respectvol om met de natuur	161 162
Een groepsdiscussie voeren over de vraag: "Zijn je gezondheid en het milieu waarin je woont sterk verbonden?"	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	157 159 161
Een bezoek brengen aan een natuurdomein (+ bezoekerscentrum) met gids.	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen,	157 160

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Organiseer de uitstap met het openbaar vervoer. Vraag de gids regelmatig de link te leggen naar duurzame ontwikkeling.	goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren De cursist gaat respectvol om met de natuur	161 162
 (05) Vraag cursisten of ze het domein ook mooi vinden		
(Online) foto's bekijken van de evolutie van de eigen stad of gemeente, maar ook van het Amazonewoud, gletsjers, de Noordpool, ... - wat zijn de verschillen? - wat is daarvan de oorzaak? - wat kan eraan gebeuren? - wat kan je zelf doen?	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren De cursist gaat respectvol om met de natuur	157 158 161 162
Gebruik concreet beeldmateriaal uit de Together-module <i>Duurzame mobiliteit</i> om de impact van transport op het milieu te analyseren (www.together-eu.org).		
De quiz en oefeningen uit het educatief pakket Troubled Waters (http://greenbelgium.org) doen over de internationale problematiek van water en ontwikkeling.	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	157 158 159
Het pakket bevat een docentenhandleiding, een boekje 'Alle water van de wereld', een dvd met 2 filmpjes, foto's, posters, werkbladen...	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren De cursist gaat respectvol om met de natuur	160 161 162
In groep nadenken over hoe het is gesteld met ons leefmilieu en over het belang van een duurzame samenleving .	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	157 158 159 161
Selecteer fragmenten uit <i>The eleventh hour, An inconvenient truth of Age of Stupid</i>		
Informatie opzoeken over de ecologische voetafdruk .	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	157 158 159
Laat cursisten informatie opzoeken in artikels, via internet, ...		
De eigen voetafdruk berekenen kan op http://wwf-footprint.be/nl ,		

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
http://www.ecolife.be/bereken-je-ecologische-voetafdruk , http://www.wwf.be/NL/wat-doet-wwf/impact-verminderen/de-staat-planeet/bereken-je-voetafdruk/ , ... (09) Sta stil bij de mogelijkheden van het internet	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
Een groepsgesprek voeren over groene energie (zonnepanelen, ...): - wat roept groene energie bij je op? - welke alternatieve manier(en) van energie opwekken ken je? - is groene energie altijd alternatieve energie?	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	157 158 160
Oplijsten en afwegen van voor- en nadelen van groene energie : - voor het milieu - voor de (leefbaarheid van de) omgeving - voor je eigen portemonnee - voor de leverancier (17) Onderstreep dat groene energie het milieu minder belast	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	157 158 160 161
Een energiescan laten uitvoeren van het leslokaal of –gebouw - waar wordt energie bespaard? - waar gaat energie verloren? - wat betekent het energielabel op een elektrisch toestel? - wat kan hieraan gebeuren? - hoeveel gaat dat kosten? - wat zou de scan opleveren in de eigen woning? Hoe kan je een energiescan voor je woning aanvragen? - wil je zelf dingen anders gaan doen? Informeer je bij energiesnoeiërs in de klas of surf met de cursisten naar www.energiesparen.be .	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	158 160 161
Bedenken wat de opties zijn als je verwarmingsketel op mazout stuk gaat: - het toestel laten herstellen - een nieuwe kopen en al dan niet veranderen van energiebron - bekijken of dit niet het moment is om van leverancier te veranderen	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren De cursist gaat respectvol om met de natuur	159 160 161 162
Op www.premiezoeker.be opzoeken welke premies bestaan voor	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen,	160

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
de eigen situatie.	goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
Een klasdiscussie voeren over hoe het leefpatroon verandert als het inkomen verandert, bv.: - veranderen van werk - werkloosheid - ziekte	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren De cursist gaat respectvol om met de natuur	159 160 161 162
Verbanden zoeken tussen duurzame samenleving en economie ; zicht krijgen op het productieproces van natuurlijke en industriële producten: - fasen in een productieproces - gebruik van energiebronnen en materialen - (voedsel)kilometers - gebruik van verpakkingsmaterialen - keuze van teelt- en productiemethoden en gevolgen voor ontwikkeling en milieu - kiezen voor milieuvriendelijke oplossingen (vervoermiddelen die niet vervuilen of duur zijn, seizoenproducten, de korte keten, ...) - globalisering: wat is het en wat zijn effecten? - de rol van multinationals en internationale bedrijven - delokalisatie van bedrijven naar lageloonlanden - alternatieven zoals fairtrade - andersglobalisten - banken en geld: - hoe werken Wallstreet en de grondstoffenbeurzen in Londen? - Wereldbank en IMF - de rol van banken en ratingbureaus - wat en waarom van ethisch bankieren - Tobintaks Voorzie informatie uit kranten, boeken, magazines, folders, internet, tv, ... Hou eerst een klassikale brainstorm, noteer ideeën op het bord; laat cursisten vervolgens hierover in kleine groepjes informatie zoeken en achteraf voorstellen aan de groep.	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	157 158 159

4.3. Apparaten (M BE G 100)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
In kleine groepjes nadenken over hoe apparaten het leven makkelijker kunnen maken - Mijn moeder is alleen komen te staan: - Ik ben alleen gaan wonen - Ik word een dagje ouder - Ik ben een alleenstaande met jonge kinderen - Ik was lang werkloos, maar volgende week begin ik opnieuw te werken - Ik ben ontslagen en zoek een nieuwe job - Mijn zoon vertrekt binnenkort voor 3 jaar naar het buitenland	De cursist weegt de wenselijkheid en noodzakelijkheid af van het gebruik van technische realisaties De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	125 126
 (08) Stimuleer cursisten kritisch te denken		
Langsgaan bij een winkel om een trendy apparaat te laten demonstreren. Beslis samen met de cursisten welke winkel(s) je gaat bezoeken en bereid vragen voor	De cursist gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties De cursist vraagt op een effectieve en efficiënte manier hulp bij installatie van een technische realisatie De cursist weegt de wenselijkheid en noodzakelijkheid af van het gebruik van technische realisaties	119 120 125
In groep bepreken wat voor- en nadelen van apparaten zijn + wat houdt je soms tegen om apparaten te gebruiken en wat kan je helpen om ze meer te gebruiken?	De cursist gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties De cursist weegt de wenselijkheid en noodzakelijkheid af van het gebruik van technische realisaties De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	119 125 126
Handleidingen en apparaten die door elkaar gehaald zijn matchen en een aantal functies uitvoeren met behulp van de handleiding.	De cursist voert een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uit De cursist neemt een technische realisatie in gebruik	116 118
Maak een associatiewolk over hoe je een nieuw apparaat voor het eerst gebruikt: - welk gevoel heb je daarbij? - zorg je voor tijd, rust en ruimte?	De cursist voert de opeenvolgende logische stappen uit om een eenvoudige technische opdracht te volbrengen De cursist neemt een technische realisatie in gebruik De cursist optimaliseert het gebruik van een technische realisatie aan de	111 118 121

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- lees je eerst de handleiding? - doorblader je eerst de handleiding en lees je enkel wat je nodig hebt? - baseer je je op de afbeeldingen of op de tekst, of op beide? Wenselijk stappenplan hierbij: LEZEN, DOEN, NALEZEN en CONTROLEREN	hand van de handleiding De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	126
De tekening met onderdelen uit de handleiding laten bekijken en de verschillende onderdelen /functies laten terugvinden bij het apparaat zelf.	De cursist voert een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uit De cursist gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties	116 119
Brainstormen over wat je wil kunnen doen met je apparaat en daarna in de handleiding de antwoorden zoeken. Geef het volgende mee aan de cursisten : als je het niet vindt, kan je ook terug naar de verkoper gaan en uitleg vragen; bereid je vragen voor	De cursist voert de opeenvolgende logische stappen uit om een eenvoudige technische opdracht te volbrengen De cursist voert een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uit De cursist neemt een technische realisatie in gebruik De cursist gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties De cursist vraagt op een effectieve en efficiënte manier hulp bij installatie van een technische realisatie De cursist weegt de wenselijkheid en noodzakelijkheid af van het gebruik van technische realisaties	111 116 118 119 120 125
Alleen of in groepjes verschillende opdrachten met de gsm uitvoeren, bv.: - telefoneer naar je thuis of naar iemand uit de groep door de cijfers in te toetsen - telefoneer naar iemand door het nummer te kiezen uit je telefoonboek - sla het telefoonnummer van iemand uit de groep op in je gsm - telefoneer naar deze persoon - wis dit telefoonnummer weer uit je telefoonboek - verander de belmelodie van je gsm - blokkeer de toetsen van je gsm - zet het geluid van je gsm af - stuur een sms-je naar iemand uit je telefoonboek - wis de berichtjes uit je inbox - controleer of je een berichtje in je mailbox hebt - controleer de belwaarde van je kaart (indien je een herlaadkaart	De cursist voert de opeenvolgende logische stappen uit om een eenvoudige technische opdracht te volbrengen De cursist voert een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uit De cursist neemt een technische realisatie in gebruik De cursist gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties De cursist vraagt op een effectieve en efficiënte manier hulp bij installatie van een technische realisatie De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	111 116 118 119 120 126

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
hebt) + wat ging goed en minder goed? + wat wil je nog oefenen? Laat cursisten stappenplannen maken en uitvoeren. (01) Sta stil bij sms-taal		
Wijze van betalen met de gsm bv. parkeerticket, busticket, ... oefenen en voor-en nadelen hiervan bespreken.	De cursist voert de opeenvolgende logische stappen uit om een eenvoudige technische opdracht te volbrengen De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	111 124 126
Bellen naar een helpdesk in verband met een zelfgekozen probleem, waarvoor cursisten vooraf vragen opstellen en zorgen voor een spiekbriefje.	De cursist neemt een technische realisatie in gebruik De cursist gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties De cursist vraagt op een effectieve en efficiënte manier hulp bij installatie van een technische realisatie De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	118 119 120 126
In een rollenspel uitleg vragen over een probleem naar keuze.	De cursist gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties De cursist vraagt op een effectieve en efficiënte manier hulp bij installatie van een technische realisatie De cursist optimaliseert het gebruik van een technische realisatie aan de hand van de handleiding	119 120 121
Digitale foto's nemen en bekijken op pc met behulp van een stappenplan.	De cursist voert de opeenvolgende logische stappen uit om een eenvoudige technische opdracht te volbrengen De cursist neemt een technische realisatie in gebruik De cursist gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	111 118 119 124
Een toestel , dat nieuw is voor de cursist, met een handleiding leren gebruiken (laat cursisten liefst eigen toestellen meebrengen), bv. wekkerradio, keukenrobot, mp3-speler, tv, dvd-speler, bloeddrukmeter, stappenteller, fietscomputer, ... Ondersteun cursisten om stappenplannen te maken voor het hanteren van functies van de toestellen die ze vaak gebruiken.	De cursist voert de opeenvolgende logische stappen uit om een eenvoudige technische opdracht te volbrengen De cursist voert een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uit De cursist neemt een technische realisatie in gebruik De cursist gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties	111 116 118 119
In groepjes zoeken naar oplossingen (liefst bij eigen problemen) in handleidingen (zowel op papier als digitaal), bv.:	De cursist voert de opeenvolgende logische stappen uit om een eenvoudige technische opdracht te volbrengen	111

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- je MP3-speler verder laten spelen waar je de laatste keer stopte met luisteren - hoe onscherpe foto's vermijden? - de olie in de hogedrukreiniger vervangen - het alarm van een radiowekker instellen - een programma opnemen met een digicorder - een bestemming in een gps invoeren - de ontdooifunctie van een microgolfoven instellen - radiozenders programmeren in een autoradio Laat cursisten moeilijke woorden onderlijnen en opzoeken op internet of in een woordenboek.	De cursist voert een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uit De cursist gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties De cursist optimaliseert het gebruik van een technische realisatie aan de hand van de handleiding De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	116 119 121 124
 (07) Onderstreep dat problemen oplossen flexibiliteit vraagt Een mindmap maken over de onderdelen van een handleiding, o.a.: - kenmerken van het apparaat - inhoudsopgave - veiligheidsvoorschriften of waarschuwing - instructies - probleemoplossingen - technische gegevens - onderhoud - gegevens klantendienst - garantievoorwaarden + hoe ziet de ideale handleiding eruit?	De cursist voert een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uit De cursist gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties De cursist optimaliseert het gebruik van een technische realisatie aan de hand van de handleiding	116 119 121
Een systeem bedenken om handleidingen en garantiebewijzen met kassatickets overzichtelijk bij te houden: - een speciale map - een aparte kast - bewaar een vergrootglas bij je handleidingen - vergroot de tekst met een kopieermachine - wanneer bewaar je ook de originele verpakking? Laat cursisten de handleidingen in hun taal bijhouden, eventueel enkel die bladzijden uit het boekje knippen.	De cursist voert een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uit De cursist maakt gebruik van een garantiebewijs indien nodig	116 123
Hou tijdens de lessen een woordenlijstje bij van veel	De cursist gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en	119

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
voorkomende Engels woorden en hun betekenis. Laat de cursisten woorden of termen op internet of in een woordenboek opzoeken. .	hedendaagse technische realisaties De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	126
Verschillende garantiebewijzen bekijken en leren interpreteren: - hoe lang heb je garantie? - wat is de minimale / normale garantieperiode? - zijn er mogelijkheden tot verlenging van de garantieperiode tegen betaling? - welke onkosten vallen onder de garantie? - waar kan je terecht indien je apparaat stuk gaat tijdens de garantieperiode?	De cursist maakt gebruik van een garantiebewijs indien nodig	123
Een fiets- of wandelroute plannen en gaan fietsen of wandelen met de groep (en een gps).	De cursist neemt een technische realisatie in gebruik De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm De cursist weegt de wenselijkheid en noodzakelijkheid af van het gebruik van technische realisaties De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	118 124 125 126
Laat cursisten internettoepassingen zoals Google maps en www.fietsnet.be gebruiken.		
Maak een apparatenwolk van apparaten die je op openbare plaatsen tegenkomt en selecteer enkele apparaten om met de groep of in kleine groepjes uit te testen, bv. een treinticket uit een automaat halen, afdrukken foto's via automaat in een winkel, de computer in de bibliotheek, WIS-computer bij VDAB, aanmeldscherm in een ziekenhuis, betaalautomaat van een parking, ...	De cursist voert de opeenvolgende logische stappen uit om een eenvoudige technische opdracht te volbrengen De cursist neemt een technische realisatie in gebruik De cursist vraagt op een effectieve en efficiënte manier hulp bij installatie van een technische realisatie De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	111 118 120 124
Vraag eventueel hulp ter plaatse.		
Naar aanleiding van verkiezingen i.s.m. met de stad of gemeente een stemcomputer gebruiken.	De cursist neemt een technische realisatie in gebruik De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	118 124
In een supermarkt de zelfscan uitproberen. + ga je de volgende keer de zelfscan gebruiken en waarom (niet)?	De cursist voert de opeenvolgende logische stappen uit om een eenvoudige technische opdracht te volbrengen De cursist neemt een technische realisatie in gebruik De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm De cursist weegt de wenselijkheid en noodzakelijkheid af van het gebruik van technische realisaties	111 118 124 125
Een bezoek brengen aan het Huis van de toekomst (Vilvoorde). Gebruik zoveel mogelijk apparaten bij de voorbereiding, bv. internet, gps, ...	De cursist neemt een technische realisatie in gebruik De cursist gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	118 119 124

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Een gsm of een ander apparaat openen en nagaan hoe de onderdelen in elkaar passen, welke verbindingen er nodig zijn en waarvoor de onderdelen dienen.	De cursist weegt de wenselijkheid en noodzakelijkheid af van het gebruik van technische realisaties	125
	De cursist zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	126
	De cursist voert de opeenvolgende logische stappen uit om een eenvoudige technische opdracht te volbrengen	111
	De cursist voert een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uit	116
Een bezoek brengen aan een bedrijf dat oude elektrische toestellen verwerkt. + wat is Recupel?	De cursist neemt een technische realisatie in gebruik	118
	De cursist gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties	119
	De cursist weegt de wenselijkheid en noodzakelijkheid af van het gebruik van technische realisaties	125

4.4. Diversiteit (M BE G 106)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Het kwaliteitspel (Centrum Informatieve Spelen) spelen.	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen	048
	De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	049
	De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	054
Je sociale vaardigheden in kaart brengen (leg de rollen van de verschillende dieren uit de Axenroos uit en laat de cursisten zichzelf met deze dieren vergelijken). + hoe sta jij in interactie met anderen? + welke dieren uit de Axenroos passen bij jou?	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen	048
	De cursist illustreert het belang van sociale samenhang en solidariteit	050
Verschillende samenlevingsvormen bespreken. In welk gezin ben jij opgegroeid? Ken je mensen die in een andere situatie opgegroeid zijn? Ken je holebi's? Welke kansen en problemen zie je in 'nieuwe' samenlevingsvormen? - een "klassiek" gezin - alleenstaanden - hetero- en holebi-koppels - gezin met adoptiekinderen - nieuw samengesteld gezin	De cursist herkent vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik	019
	De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	049
Vertrek van foto's van verschillende gezinnen/koppels.of TV Klasse/De eerste lijn/nieuwe gezinsvormen. (11) Sta stil bij de eigen visie van de cursisten		
Nagaan wie diversiteit van dichtbij kent door telkens links (=ja) of rechts (=nee) in het lokaal te gaan staan bij verschillende vragen, bv.: - verloor je al één van je ouders? - ben je al in het buitenland geweest? - heb je een homo in je familie? - heb je een buitenlander in je kennissenkring? - ken je mensen met een beperking?	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen	048

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
+ groepsgesprek: Hoe ervaar je die diversiteit? Hoe ga je ermee om? Vind je diversiteit verrijkend? Welke problemen brengt het met zich mee? Start met veilige vragen en bouw op naar meer beladen vragen. (12) Vraag cursisten hoe ze respect kunnen tonen voor mensen in andere situaties		
Om beurt de eigen ontbijtgebruiken vertellen en vergelijken, eerst in kleine groepjes daarna in grote groep. + hoe heb je het thuis geleerd?	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	048 049 054
Op verschillende tafels een kaartspel spelen met een telkens een ander reglement (de cursisten weten dat niet en mogen ook niet praten). De winnaars en verliezers schuiven door naar een andere tafel en spelen daar verder...: - hoe voelde je je als bleek dat een andere speler of tafel er andere regels op nahield? - lukte het om te communiceren zonder spreken? Dit is een spel van Centrum Informatieve Spelen: 'Van Hier en Daar'.	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist illustreert het belang van sociale samenhang en solidariteit	048 050
Fragmente uit de films <i>Bend it like Beckham</i> (waarin een meisje stervootballer wil worden) en <i>Billy Elliot</i> (waarin een jongen balletdanser wil worden) bespreken: - Wat trof jou in de filmfragmenten? - Spelen cultuur, traditie, achtergrond, geloof, ... een rol in de filmfragmenten? - Hoe zou je reageren als jouw dochter voetballer of jouw zoon balletdanser zou willen worden? - Heb je zelf ooit te maken gehad met stereotypering? - Ken je in je omgeving mensen die tegen de 'verwachtingen' in een rol kiezen? - Hoe zou jij je voelen als je een droom niet zou kunnen waarmaken, omdat je een man of een vrouw bent? - Welke beroepen zijn eerder voor mannen, voor vrouwen en hoe	De cursist herkent vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	019 048 049 054

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
komt dat? - Maken cultuur, tradities, achtergrond, geloof, ... het moeilijk om rolpatronen te doorbreken? Om vragen en meningen over gemengde relaties te bespreken is de film 'Turquaze' interessant. Stel een nieuwe vraag eerst aan een vlotte sterke cursist. Andere cursisten begrijpen daardoor beter de vraag en kunnen zich aansluiten bij het antwoord van een andere cursist.		
In een groepsgesprek over de eigen culture achtergrond vertellen: - wat is mijn culturele achtergrond? - in welke cultuur voel ik me goed? - verschilde mijn thuiscultuur en schoolcultuur? + wat bedoelen we met 'cultuur'?	De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	049 054
In de omgeving op zoek gaan naar invloeden uit andere culturen, bv.: - exotische kamerplanten - een Amerikaanse wagen - een huis in Spaanse stijl - pizza of pita als avondeten + Hoe ervaar je deze invloeden in je eigen leven en hoe ga je ermee om? Dit kan je doen aan de hand van een voorbeeldtekst of het doorbladeren van magazines. Om een tekst te verwerken: een aantal juist/fout-vragen over de belangrijkste items uit de tekst voorleggen.	De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	049 054
In goed gekozen voorbeelden uit de media die elementen zoeken die in positieve of in negatieve zin eerder tendentieus zijn, bv.: - kinderen die naast Nederlands ook Engels spreken doen het goed; is die andere taal Turks, dan lijkt het een probleem - vegetariërs maken een positieve keuze in hun dieet, terwijl moslims scheef bekeken worden als ze varkensvlees weigeren Werk met cartoons: die bevatten heel vaak een verborgen	De cursist herkent vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist leidt uit historische en actuele voorbeelden af wat de gevolgen zijn van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie	019 048 051

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
boodschap.		
Een foto van de eigen plechtige communie of huwelijk vergelijken met foto's van gelijkaardige rituelen in andere culturen.	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	048 054
Een bezoek brengen aan een moskee, een synagoge, een kerk, ... Vooraf en achteraf een woordenwolk van verwachtingen/ervaringen maken en vergelijken. Cursisten kunnen ook een verslagje schrijven over het bezoek. (04) Ga na of cursisten zich kunnen inbeelden dat anderen anders denken	De cursist herkent vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist illustreert het belang van sociale samenhang en solidariteit De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	019 048 049 050 054
In groep nadenken welke groepen mensen we 'anders' vinden en een uitwisselbezoek met mensen uit die groep organiseren: - waarin komen we overeen? - waarin verschillen we? Samen een uitnodiging voor zo'n bezoek schrijven en een agenda opstellen.	De cursist herkent vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	019 048 049
Een anderstalige of een Vlaming die lang in het buitenland verbleef uitnodigen. - is een tweede taal leren moeilijk? - verleer je de eerste taal? - moet je je erg aanpassen?	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	048 049 054
In kleine groepjes organiseren anderstalige en Nederlandstalige cursisten samen een activiteit.	De cursist herkent vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist illustreert het belang van sociale samenhang en solidariteit De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	019 048 049 050 054
Fragmenten uit Benidorm bastards bekijken:	De cursist herkent vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding	019

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- waarom is dit grappig? + wat vertellen de fragmenten ons over vooroordelen?	en machtsmisbruik De cursist illustreert het belang van sociale samenhang en solidariteit De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	050 054
Foto's, muziek en benaming van jongerensubculturen combineren, bv. mods, hippies, new wave, metal, grunge, emo's, Lolita's, rapper, gothic, straight edge, ... - welke vooroordelen bestaan er tegenover deze jongeren? + link leggen met identiteitsvorming	De cursist herkent vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist illustreert het belang van sociale samenhang en solidariteit De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	019 049 050 054
Voorbeelden van solidariteitservaringen bespreken in een groep + de link leggen naar actuele thema's zoals zorgverzekering, ziekenfonds, werkloosheidsuitkering, solidariteit tussen Vlaanderen en Wallonië, ...	De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist illustreert het belang van sociale samenhang en solidariteit De cursist leidt uit historische en actuele voorbeelden af wat de gevolgen zijn van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie	049 050 051
De tekst De genezende kracht van het oerwoud (uit: <i>Niet voor groentjes</i>) lezen en bespreken: - hoe gaan andere culturen om met ziek zijn en kwalen? - welke andere geneeswijzen ken je? (bv. acupunctuur)	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	048 049 054
Individueel een waarden-top 5 maken en vergelijken in groep. Maak vooraf samen een lijst met begrippen om een waarde uit te drukken.	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	048 054
Een spreker uitnodigen over een actueel thema (bv. verkiezingen) en een groepsdiscussie voeren. + is je mening veranderd? Zoek vooraf informatie op het internet, in de bibliotheek of in de krant over het thema.	De cursist gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	048 049
Naar aanleiding van problemen die cursisten zelf signaleren, praten over pesten om uiterlijke redenen, zoals handicap, huidskleur, lichaamsbouw, haarkleur, ...: - wat vind je hiervan? - wat kan je doen?	De cursist herkent vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik De cursist illustreert het belang van sociale samenhang en solidariteit De cursist leidt uit historische en actuele voorbeelden af wat de gevolgen zijn van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie	019 050 051

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- waar kan je terecht? Surf naar: www.tele-onthaal.be/nl/praten-over/pesten .		

4.5. Nieuws (M BE G 111)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Een woordenwolk maken over actuele thema's en daaruit één of meerdere onderwerpen selecteren om in de grote groep of in kleine groepen aan te werken. Eventueel een specialist uitnodigen om over één van de gekozen thema's te spreken en vooraf met de groep vragen voorbereiden.	De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist analyseert items uit de actualiteit De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf	097 100 101
In kaart brengen waar je allemaal nieuws kan horen, lezen of verzamelen: krant, radio, tv, internet, op café, in een discussie, ... + in hoeverre zijn deze bronnen betrouwbaar? + is het nieuws volgen belangrijk?	De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf	068 101
Meerdere nieuwsberichten over hetzelfde onderwerp met elkaar vergelijken en erbij stilstaan hoe nieuwsberichten tot stand komen en van waaruit verschillen ontstaan: - reportages (bv. Telefacts en Terzake) - het journaal van verschillende tv-kanalen - artikels uit verschillende tijdschriften, kranten of internet	De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist analyseert items uit de actualiteit De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf	068 097 100 101
Verskillende kranten vergelijken : - welk krant publiceert meer foto's? - wie biedt het meest sport aan? - welke 'stempel' draagt je krant? - wie betaalt je krant? - welke krant kost het meest? + je kan de krant gratis in de bibliotheek lezen	De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen De cursist analyseert items uit de actualiteit De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf	068 100 101
Een bezoek brengen aan de bibliotheek om informatie te zoeken over een zelfgekozen thema.	De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen De cursist situeert informatie in tijd en ruimte De cursist analyseert items uit de actualiteit De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf	068 097 100 101
Een bezoek brengen aan een lokale nieuwszender of de redactie van een krant (bv. Wablieft).	De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen	068
Een recent nieuwsfeit analyseren : - situeren op de wereldkaart		

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- ingaan op de geschiedenis - op welk maatschappelijk domein speelt het artikel zich af? + mag je alles geloven wat de media vertellen? (08) Stimuleer het kritisch denken over berichtgeving		
Een groepskrantje schrijven met nieuwtjes allerhande. + is het waar wat we schrijven? + verschil maken tussen roddels en feiten Een collagekrantje maken met verschillende bronnen is een alternatief voor cursisten die moeilijk schrijven.	De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen De cursist analyseert items uit de actualiteit De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf	068 100 101
 (13) Ondersteun het efficiënt samenwerken		
Met een eenvoudig computerprogramma (bv. www.paint.net) ervaren hoe gemakkelijk je foto's kan manipuleren : door de achtergrond van een foto te wijzigen, ben je op plaatsen geweest waar je nooit kwam.	De cursist kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf	068 101
Het woord terrorisme zoeken op Google en noteren waarover de meeste links gaan: - waarom wordt terrorisme zo vaak aan moslims gekoppeld? - welke andere bevolkingsgroepen kan je aan terrorisme koppelen? + beïnvloeden de media onze blik op de wereld?	De cursist analyseert items uit de actualiteit De cursist maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf	100 101

4.6. Wat denk ik? (M BE G 112)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Tijdens een wandeling in de natuur (eventueel een blotevoetenpad) noteren wat mooi is en wat niet en elkaar er nadien verduidelijkingsvragen bij stellen: - waarom vind je iets mooi of niet mooi? - valt er te discussiëren over smaken en kleuren? - welke zintuigen heb je ingezet? (05) Laat cursisten beschrijven wat ze mooi vinden	De cursist toetst eigen interpretaties aan die van anderen De cursist stelt open vragen De cursist gaat respectvol om met de natuur	003 009 162
Vijf minuten naar buiten gaan, niet spreken en noteren wat allemaal te horen is: - hoorde iedereen hetzelfde? Je kan ook focussen op andere zintuigen: wat voel je of wat ruik je als je buiten komt?	De cursist toetst eigen interpretaties aan die van anderen De cursist gaat respectvol om met de natuur	003 162
Alle schoenen van cursisten worden op een hoop gegooid en iedereen kiest een paar dat niet het zijne is om aan te doen. - hoe voelen de andere schoenen aan? - hoe voelt het om in iemand anders schoenen te staan? - reageer je anders als je in iemand anders schoenen staat? Eventueel combineren met fictieve situatiekaartjes in de schoenen: - reageer je anders in diverse situaties? (04) Stel vragen om het empathisch vermogen van cursisten te verhogen	De cursist toetst eigen interpretaties aan die van anderen De cursist vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	003 047 049
Foto's van onbekende mensen combineren met hun beroepen, gezinssituatie, enz.: - klopt het resultaat? - kan je aan iemands gezicht andere info aflezen? - maken mooie mensen een betere indruk?	De cursist toetst eigen interpretaties aan die van anderen De cursist bespreekt opvattingen over medische, psychische en sociale aspecten van relaties De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	003 020 049
Fragmenten uit de film Vantage Point bekijken en de verschillende perspectieven van de acht personages (die	De cursist vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving	047

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
dezelfde aanslag zagen gebeuren) naast elkaar plaatsen: - waarom schatten verschillende personages de gebeurtenis anders in? - beïnvloedt hun inschatting hun gedrag? - beïnvloedt jouw denken je gedrag? + het ijsbergmodel: wat ik wil, wat ik denk en wat ik doe (gedrag is het topje van de ijsberg)	De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	049
5 dingen opsommen die je vandaag of gisteren een beetje geluk brachten en bespreken hoe je hier in de nabije toekomst mee om gaat: - waar haal je je geluk uit? (bv. uit een goede daad, kleine dingen, de natuur, ...) - wat beïnvloedt je geluk? (bv. je gezondheid /relaties ...) - voel je je beter als je dit dagelijks of meer zou doen - welke stappen moet ik dan zetten?	De cursist toetst eigen interpretaties aan die van anderen De cursist bespreekt opvattingen over medische, psychische en sociale aspecten van relaties De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist gaat respectvol om met de natuur	003 020 049 162
Het Pluk je geluk -spel spelen. + stilstaan bij verleden, heden en toekomst	De cursist vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid De cursist gaat respectvol om met de natuur	047 049 147 162
Fragmenten lezen en bespreken uit het boek Geluk van Leo Bormans.	De cursist toetst eigen interpretaties aan die van anderen De cursist vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	003 047 049
Dwingende en negatieve zinnen omvormen naar positieve zinnen en nagaan wat de effecten hiervan zijn bij jezelf en bij anderen: - ik moet mijn kinderen afhaken → ik wil mijn kinderen afhaken - het is bijna gepasseerd → het is nog niet gedaan - de trein is weer te laat → de trein is minder laat dan gisteren - schuif op → wil je opschuiven?	De cursist toetst eigen interpretaties aan die van anderen De cursist bespreekt opvattingen over medische, psychische en sociale aspecten van relaties	003 020
Nagaan hoeveel tijd voor jezelf je neemt, hoe je die tijd invult en de resultaten vergelijken met een andere levensperiode en/of met andere cursisten: - waarom is het soms moeilijk tijd voor jezelf te vinden?	De cursist vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	047 049
Aan de hand van vraagjes bepalen of je leeft in het verleden, in	De cursist vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie	047

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
de toekomst of in het nu. - praat je meer over toekomstplannen dan over gebeurtenissen? - hou je meer van voorbereiden dan van opruimen? - kijk je tijdens het feest al naar de foto's van het feest op je gsm of fototoestel? - denk je meer na over wat geweest is dan over wat nog moet komen? + was het vroeger beter? + waren mensen vroeger met minder content? (15) Bespreek wat het verleden betekent voor het zelfbeeld van de cursisten	en zelfbeleving De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	049
Een spel spelen bv. Levensweg, Monopoly, De kolonisten van Catan, Hotel hotel, ... - welke keuzes maak je tijdens het spel? + kies je ook zo in het leven? - komt het spel overeen met de werkelijkheid? + hoe beïnvloedt wat je meemaakt de rest van je leven? - mag je tijdens het spel geld weggeven aan een andere speler of de bank overvallen (vals spelen)? + en in de werkelijkheid?	De cursist toetst eigen interpretaties aan die van anderen De cursist vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	003 047 049
Brainstormen over wat mensen nodig hebben om gelukkig te zijn en dit vergelijken met de behoeftepiramide van Maslow: - willen mensen als ze het goed hebben het nog beter hebben? - als je een laag inkomen hebt, moet je je middelen dan eerst besteden aan "basisbehoeften"? + is een gsm hebben en op vakantie gaan een basisbehoefte als iedereen in je omgeving dat ook heeft? + is het verantwoord dure dierenoperaties uit te voeren als er mensen zijn die de nodige zorg niet kunnen betalen?	De cursist toetst eigen interpretaties aan die van anderen De cursist stelt open vragen De cursist bespreekt opvattingen over medische, psychische en sociale aspecten van relaties De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid	003 009 020 049 147
Vergelijken welke vijf voorwerpen cursisten zouden redden uit een brand (of welke ze mee zouden nemen op een ruimtereis) en nadien cursisten elkaar vragen laten stellen om hun standpunt te verduidelijken: - waarom kies je die voorwerpen? - als je de keuze van anderen hoort, zou je dan veranderen van gedacht?	De cursist toetst eigen interpretaties aan die van anderen De cursist stelt open vragen De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	003 009 049

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- zijn er verschillen tussen mannen en vrouwen? - maakt meer keuzes hebben het leven gemakkelijker? + wat is keuzestress?		
Ethische dilemma's vanuit verschillende perspectieven bediscussiëren: - mag je een onbetaalbaar geneesmiddel stelen voor je zieke vrouw? - mag je een erfelijke ziekte doorgeven aan je kinderen? - mag een roker een donorlong krijgen?	De cursist toetst eigen interpretaties aan die van anderen De cursist stelt open vragen De cursist bespreekt opvattingen over medische, psychische en sociale aspecten van relaties De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid	003 009 020 049 147
In een groepsgesprek ethische kwesties zoals euthanasie, abortus, ... bespreken: - hoe stonden de mensen er vroeger tegenover en hoe is dat nu? - is er evolutie in het denken? - wat denk je er zelf over?	De cursist bespreekt opvattingen over medische, psychische en sociale aspecten van relaties De cursist vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid	020 047 049 147
Brainstormen over een actueel thema , de vragen die daarbij opduiken formuleren en er een antwoord op zoeken.	De cursist toetst eigen interpretaties aan die van anderen De cursist stelt open vragen De cursist bespreekt opvattingen over medische, psychische en sociale aspecten van relaties De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid De cursist gaat respectvol om met de natuur	003 009 020 049 147 162
Een citaat kiezen op www.citaten.net en voorstellen aan de groep waarom dit citaat aanspreekt: - spreekt dit citaat ook anderen aan? + zijn oude citaten nog steeds actueel?	De cursist toetst eigen interpretaties aan die van anderen De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	003 049
Gedichten lezen van bv. Toon Tellegen : - wat vind je ervan? - welke boodschap zit in het gedicht? - ga je akkoord met de boodschap?	De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist gaat respectvol om met de natuur	049 162
Een elfje (= gedichtje met specifieke structuur dat uit 11 woorden bestaat) schrijven over de natuur.	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
In kaart brengen hoe de ideale relatie voor jou eruit ziet: - waarom is dit voor verschillende mensen anders? - wat is nodig om goed met problemen te kunnen omgaan?	De cursist bespreekt opvattingen over medische, psychische en sociale aspecten van relaties De cursist vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie	020 047

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
+ hoe moeilijk is het om te gaan met een zieke partner? + wie zorgt voor je zieke moeder of je ziek kind?	en zelfbeleving De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen De cursist gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid	049 147
Een gebeurtenis weergeven die het eigen leven een andere wending gaf en cursisten hierover vragen laten stellen aan elkaar.	De cursist stelt open vragen De cursist bespreekt opvattingen over medische, psychische en sociale aspecten van relaties De cursist vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving De cursist toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	009 020 047 049

4.7. Waar sta ik? (M BE 120)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Een tijdslijn maken over je leven. + wat waren goede en slechte momenten?	De cursist ordent belangrijke gebeurtenissen uit het eigen leven De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat	046 074
Deze oefening kan eventueel later uitgroeien tot een portfolio.	De cursist brengt eigen ervaringen in kaart	087
Het Kwaliteitspel of het Vaardighedenspel spelen (Centrum Informatieve Spelen – ook in vereenvoudigde versie).	De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	088
In kaart brengen welke talenten/intelligentie je hebt en wat je zwakkere punten zijn: - wiskundig-logisch - visueel-ruimtelijk - natuurgericht - intra-persoonlijk - taalkundig - lichamenlijk-motorisch - interpersoonlijk - muzikaal-ritmisch + wat zijn je sterke en zwakke punten? + wat wil je kunnen? + wat zal je misschien nooit kunnen en hoe ga je daarmee om?	De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	088
Individueel op een cirkel met meerdere kringen noteren wie heel dichtbij en wie verderaf staat en dit nadien in kleine groepjes bespreken en eventuele verschuivingen in tijd bespreken.	De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat De cursist brengt eigen ervaringen in kaart	074 087
Op een organogram (van de thuissituatie, van de werksituatie, van de vrijwilligersorganisatie, ...) aanduiden waar men staat in de (hiërarchische) structuur. + welke verantwoordelijkheden brengt die plaats met zich mee?	De cursist onderzoekt het eigen perspectief in de socio-economische samenleving De cursist brengt eigen ervaringen in kaart De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	037 087 088
 (10) Oefen het maken van schema's		
Vertellen over het eigen leven bij een praatplaat met daarop een huis in het midden, en met daarrond café, supermarkt, werk, VDAB, OCMW, hobbyclub, kerk, school, buurthuis, park,	De cursist onderzoekt het eigen perspectief in de socio-economische samenleving De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie	037 074

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
speeltuin, ziekenhuis, dokter, ... + zijn er in de loop van je leven dingen veranderd?	bewerkt, analyseert en samenvat	
Individueel nadenken over de vraag “Wat zou er gebeuren als jij er niet zou zijn?” (liefst vanuit een specifieke rol die de cursist heeft, bv. werknemer, opvoeder, partner, ...) en dit nadien bespreken in een groepsgesprek. + voel je je onmisbaar? + ben je onmisbaar?	De cursist onderzoekt het eigen perspectief in de socio-economische samenleving De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat	037 074
Individueel dagboek bijhouden (er kan geschreven, maar ook getekend of met collages gewerkt worden) vanaf de eerste bijeenkomst: - wat verwacht ik van de module? - waar wil ik staan op het einde van deze module? - wat neem ik mee uit deze bijeenkomst? - wat ontbreekt er nog? - waar wil ik nog aan werken? - wat wil ik nog leren? Het dagboek kan ook gebruikt worden in het kader van doorstroom. (17) Stimuleer het nauwgezet bijhouden van het dagboek	De cursist onderzoekt het eigen perspectief in de socio-economische samenleving De cursist brengt eigen ervaringen in kaart De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	037 087 088
Individueel bedenken en daarna in groep bespreken wat jij aan je leven zou willen veranderen als je kon toveren (toverstokvraag). Leid deze activiteit in met een lied (bv. <i>Als ik kon toveren</i> van Herman van Veen, <i>De vogel</i> van Tim Visterin)	De cursist onderzoekt het eigen perspectief in de socio-economische samenleving De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	037 088
Een fragment muziek meebrengen en verwoorden wat dit over het eigen leven vertelt.	De cursist onderzoekt het eigen perspectief in de socio-economische samenleving De cursist ordent belangrijke gebeurtenissen uit het eigen leven De cursist evalueert met ondersteuning de wijze waarop hij informatie bewerkt, analyseert en samenvat De cursist brengt eigen ervaringen in kaart	037 046 074 087

4.8. Keuzes maken (M BE G 121)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Een tijdslijn opmaken over je leven: - belangrijke gebeurtenissen - keuzemomenten aanduiden en aanvullen hoe het daarna verder ging - wat is de invloed van keuzes op het heden? - wat leer je hieruit? - hoe ga je verder? - welke keuzes zal je maken? - welke gevolgen heeft je keuze?	De cursist ordent belangrijke gebeurtenissen uit het eigen leven De cursist vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving De cursist brengt eigen ervaringen in kaart De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in De cursist selecteert op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een passend aanbod De cursist evalueert de manier waarop hij op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een aanbod heeft geselecteerd De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	046 047 087 088 089 091 173
Nagaan wat of waarmee je vroeger speelde en dit linken aan je talenten (vgl. theorie over kerntalenten): - lijkt je werk op je voorkeurspeelgoed? - maakte je dan een goede keuze? - zou je je keuzes nu aanpassen?	De cursist ordent belangrijke gebeurtenissen uit het eigen leven De cursist vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving De cursist brengt eigen ervaringen in kaart De cursist selecteert op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een passend aanbod De cursist evalueert de manier waarop hij op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een aanbod heeft geselecteerd	046 047 087 089 091
Keuzes maken in je huidig leven : wat wil je bannen, behouden of bereiken in je leven? - welke keuzes zal je maken? - welke gevolgen heeft je keuze? (15) Help cursisten een zicht te krijgen op hun eigen wensen en verwachtingen	De cursist ordent belangrijke gebeurtenissen uit het eigen leven De cursist vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving De cursist brengt eigen ervaringen in kaart De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in De cursist selecteert op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een passend aanbod De cursist evalueert de manier waarop hij op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een aanbod heeft geselecteerd De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	046 047 087 088 089 091 173
Een klasgesprek voeren over hoe werken, stoppen met werken of veranderen van werk (afhankelijk van de situatie van de cursisten) het leven verandert: - hoe voel je je hierbij?	De cursist vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving De cursist brengt eigen ervaringen in kaart De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	047 087 088

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- wat is de invloed van persoonlijkheid, ervaring en stemming?	De cursist maakt gebruik van rechten en komt plichten na in de politiek-juridische samenleving	164
- wat zijn de voor-en nadelen van werken, stoppen, verminderen/veranderen van werken?	De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	173
- wat is je eigen keuze?		
- welke gevolgen heeft je keuze?		
Een bezoek brengen aan een jobbeurs en eventueel gaan spreken met een potentiële werkgever:	De cursist maakt gebruik van voorzieningen, diensten en instellingen in de socio-culturele samenleving	057
- welke vacature kiezen?	De cursist brengt eigen ervaringen in kaart	087
- één of meerdere aanbiedingen selecteren?	De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	088
- op basis waarvan kiezen?	De cursist selecteert op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een passend aanbod	089
- wat is het resultaat?	De cursist evalueert de manier waarop hij op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een aanbod heeft geselecteerd	091
	De cursist maakt gebruik van rechten en komt plichten na in de politiek-juridische samenleving	164
	De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	173
Informatie opzoeken op de website van de VDAB :	De cursist maakt gebruik van voorzieningen, diensten en instellingen in de socio-culturele samenleving	057
- een gepaste job vinden	De cursist brengt eigen ervaringen in kaart	087
- een gepaste opleiding vinden	De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	088
	De cursist selecteert op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een passend aanbod	089
	De cursist doet bij het maken van zijn keuze een beroep op diensten en instellingen in de lerende samenleving	090
	De cursist evalueert de manier waarop hij op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een aanbod heeft geselecteerd	091
	De cursist maakt gebruik van rechten en komt plichten na in de politiek-juridische samenleving	164
	De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	173
Surfen op websites van onderwijsinstellingen en www.wordwatjewil.be :	De cursist maakt gebruik van voorzieningen, diensten en instellingen in de socio-culturele samenleving	057
- een opleiding kiezen (in functie van werk, vrije tijd,)	De cursist brengt eigen ervaringen in kaart	087
- een bezoek brengen aan de gekozen instelling	De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in	088
- meer informatie vragen	De cursist selecteert op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een passend aanbod	089
	De cursist doet bij het maken van zijn keuze een beroep op diensten en instellingen in de lerende samenleving	090
	De cursist evalueert de manier waarop hij op basis van behoeften,	091

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
	kwaliteiten, beperkingen en waarden een aanbod heeft geselecteerd De cursist maakt gebruik van rechten en komt plichten na in de politiek-juridische samenleving De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	164 173
In een groepsgesprek argumenteren over het kiezen tussen scholen : - afstand van thuis - sfeer van de school - kiezen voor een studierichting - faciliteiten (opvang, warm eten, bus, ...) - school met goede naam - vriendjes volgen - grootte van de school + wat is de taak van het CLB?	De cursist selecteert op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een passend aanbod De cursist doet bij het maken van zijn keuze een beroep op diensten en instellingen in de lerende samenleving De cursist evalueert de manier waarop hij op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een aanbod heeft geselecteerd De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	089 090 091 173
Het vrijetijdsaanbod in de buurt in kaart brengen en een activiteit kiezen voor jezelf en/of voor de kinderen (sport, cultuur, sociaal-culturele activiteiten, vormingswerk, vrijwilligerswerk): - welke keuzes zal je maken? - welke elementen spelen een rol in je keuze? - welke gevolgen heeft je keuze?	De cursist maakt gebruik van voorzieningen, diensten en instellingen in de socio-culturele samenleving De cursist brengt eigen ervaringen in kaart De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in De cursist selecteert op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een passend aanbod De cursist doet bij het maken van zijn keuze een beroep op diensten en instellingen in de lerende samenleving De cursist evalueert de manier waarop hij op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een aanbod heeft geselecteerd De cursist maakt gebruik van rechten en komt plichten na in de politiek-juridische samenleving De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	057 087 088 089 090 091 164 173
Nadenken over de eigen mobiliteit en keuzes daarbij: - welke weg leg ik wekelijks af? - welke vervoermiddelen kies ik hierbij? - neem ik automatisch de auto of ook af en toe de fiets of het openbaar vervoer? - welke keuzes maak ik in de toekomst? - wat zijn de gevolgen van deze keuzes? (08) Laat cursisten stilstaan bij de argumenten die ze gebruiken om hun keuzes verklaren	De cursist brengt eigen ervaringen in kaart De cursist selecteert op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een passend aanbod De cursist evalueert de manier waarop hij op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een aanbod heeft geselecteerd	087 089 091
Een weekplanning maken voor zichzelf of een huisgenoot en	De cursist ordent belangrijke gebeurtenissen uit het eigen leven	046

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
daarbij denken aan: - wat wil je behouden en wat wil je bannen? - prioriteiten kiezen - evenwicht tussen werken en vrije tijd bewaren - verplaatsingstijd en vervoermiddel overwegen	De cursist maakt gebruik van voorzieningen, diensten en instellingen in de socio-culturele samenleving De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in De cursist selecteert op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een passend aanbod De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	057 088 089 173
Individueel kiezen tussen alternatieven in verschillende situaties en in groep bespreken waarom cursisten voor het een of het ander kiezen: - wel of niet gaan wandelen op een regendag - wel of niet op vakantie gaan - wel of niet een verjaardagscadeau kopen voor een vriendin op wie je kwaad bent - wel of niet veranderen van kassa in de supermarkt - wel of niet foto's op sociale media delen	De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in De cursist evalueert de manier waarop hij op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een aanbod heeft geselecteerd De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	088 091 173
Oplossingen bedenken voor onvoorziene omstandigheden, bv.: - ziekte van je kind - staking van het openbaar vervoer - autodeflect - boterhammen vergeten - onverwacht bezoek Telkens het beste alternatief kiezen (kan verschillen van cursist tot cursist). (02) Geef aan dat het soms goed is een plan B achter de hand te hebben	De cursist maakt gebruik van voorzieningen, diensten en instellingen in de socio-culturele samenleving De cursist schat eigen mogelijkheden realistisch in De cursist selecteert op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een passend aanbod De cursist evalueert de manier waarop hij op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een aanbod heeft geselecteerd De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	057 088 089 091 173
In een rollenspel reageren op sociale druk , bv.: - op een feestje wil je vroeger naar huis dan je vrienden - je durft niet met het vliegtuig reizen, maar de rest van het gezin wel - iemand wil je overtuigen om op tv een interview te geven als ambassadeur Basiseducatie	De cursist selecteert op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een passend aanbod De cursist weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	089 173

5. Bijlagen

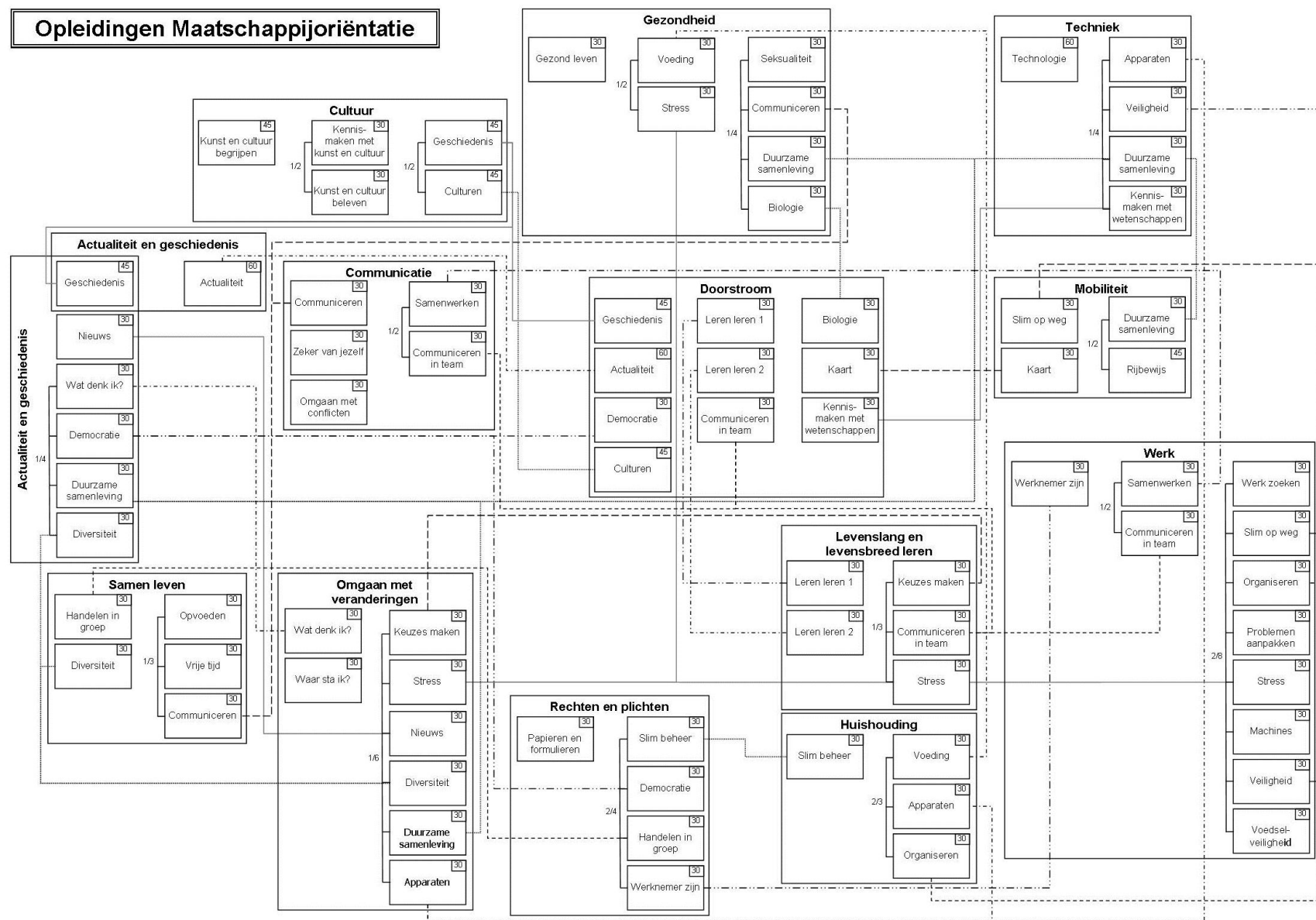
5.1. Bijlage 1: Overzicht modules en opleidingen

LEERGEBIED MO		OPLEIDINGEN(certificaten)	VOORTRAJECT EDAS	Communicatie	Gezondheid	Mobiliteit	Huishouding	Techniek	Samen leven	Actualiteit en geschiedenis	Cultuur	Rechten en plichten	Omgaan met veranderingen	Levenslang en levensbr	leren	Doorstroom	Werk		
MODULES (deelcertificaten)			AO BE 016	AO BE 020	AO BE 021	AO BE 022	AO BE 023	AO BE 024	AO BE 025	AO BE 026	AO BE 027	AO BE 028	AO BE 029	AO BE 030	AO BE 031	AO BE 032			
M BE 051	Module Nederlands - Eindniveau 1	■																	
M BE 076	Onderzoek naar kansarmoede-ervaringen	■																	
M BE G 085	Communiceren		■	□				□											
M BE 086	Zeker van jezelf		■																
M BE 087	Omgaan met conflicten		■																
M BE G 088	Samenwerken		□														□		
M BE G 089	Communiceren in team		□										□	■	□				
M BE 090	Gezond leven			■															
M BE G 091	Voeding			□		□													
M BE G 092	Stress			□								□	□			□			
M BE 093	Seksualiteit			□															
M BE G 094	Duurzame samenleving			□	□			□		□			□						
M BE G 095	Biologie			□											■				
M BE G 096	Slim op weg				■											□			
M BE G 097	Kaart				■										■				
M BE 098	Rijbewijs				□														
M BE G 099	Slim beheer					■						□							
M BE G 100	Apparaten					□	□						□						
M BE G 101	Organiseren					□										□			
M BE 102	Technologie						■												
M BE G 103	Veiligheid						□									□			
M BE G 104	Kennismaken met wetenschappen						□								■				
M BE G 105	Handelen in groep							■				□							
M BE G 106	Diversiteit							■	□				□						
M BE 107	Opvoeden							□											
M BE 108	Vrije tijd							□											
M BE G 109	Geschiedenis								■	□					■				
M BE G 110	Actualiteit								□						■				
M BE G 111	Nieuws								□				□						
M BE G 112	Wat denk ik?								□				■						

LEERGEBIED MO		OPLEIDINGEN(certificaten)																
MODULES (deelcertificaten)			AO BE 016	AO BE 020	AO BE 021	AO BE 022	AO BE 023	AO BE 024	AO BE 025	AO BE 026	AO BE 027	AO BE 028	AO BE 029	AO BE 030	AO BE 031	AO BE 032		
M BE G 113	Democratie									☐		☐				☒		
M BE 114	Kunst en cultuur begrijpen										☒							
M BE 115	Kennismaken met kunst en cultuur										☐							
M BE 116	Kunst en cultuur beleven										☐							
M BE G 117	Culturen										☐					☒		
M BE 118	Papieren en formulieren											☒						
M BE G 119	Werknemer zijn											☐					☒	
M BE 120	Waar sta ik?												☒					
M BE G 121	Keuzes maken												☐	☐				
M BE G 122	Leren leren 1													☒	☒			
M BE G 123	Leren leren 2													☒	☒			
M BE 124	Werk zoeken																☐	
M BE 125	Problemen aanpakken																☐	
M BE 126	Machines bedienen																☐	
M BE 127	Voedselveiligheid																☐	

☒	verplicht te volgen module voor het behalen van een certificaat
☐	keuzemodule voor het behalen van een certificaat

5. Bijlagen

5.2. Bijlage 2: Sleuteldoelen

01	Communicatief vermogen • brengt belangrijke elementen van communicatief handelen in praktijk
02	Creativiteit • ontwikkelt oplossingen en voert ze uit
03	Doorzettingsvermogen • blijft, ondanks moeilijkheden, een doel nastreven
04	Empathie • houdt rekening met de situatie, opvattingen en emoties van anderen
05	Esthetische bekwaamheid • ervaart schoonheid • creëert schoonheid
06	Exploreren • benut leerkansen in diverse situaties • verwerft en verwerkt informatie
07	Flexibiliteit • gaat om met wisselende eisen en omstandigheden
08	Kritisch denken • stelt gegevens, handelwijzen ter discussie • weegt alternatieven af en maakt een bewuste keuze • benadert onderwerpen vanuit verschillende invalshoeken
09	Mediawijsheid • gebruikt alert en kritisch ICT en media
10	Numeriek vermogen • hanteert numerieke gegevens
11	Open en constructieve houding • staat open voor nieuwe ontwikkelingen en veranderingen • neemt initiatief
12	Respect • gedraagt zich respectvol • handelt discreet in situaties die dat vereisen
13	Samenwerken • draagt bij tot het realiseren van gemeenschappelijke doelen • evalueert de samenwerking en de resultaten ervan
14	Verantwoordelijkheid • neemt verantwoordelijkheid op voor het eigen handelen, in relaties met anderen en in de samenleving
15	Zelfbeeld • evalueert de eigen sterke en zwakke punten • toont een eigen identiteit als authentiek individu, behorend tot verschillende groepen • verbetert eigen leren en presteren
16	Zelfredzaamheid • doet een beroep op maatschappelijke diensten en instellingen • maakt gebruik van de gepaste kanalen om zijn vragen, problemen, ideeën of meningen kenbaar te maken
17	Zorgvuldigheid • stelt kwaliteitseisen aan het eigen werk en aan dat van anderen
18	Zorgzaamheid

5. Bijlagen

	• gaat om met verscheidenheid • draagt zorg voor de toekomst van zichzelf en van de ander
--	---

5.3. Bijlage 3: Opleidingsprofiel

**Basiseducatie
LEERGEBIED
Maatschappijoriëntatie (MO)**

**Opleiding
Omgaan met veranderingen
AO BE 029**

Inhoud

1	Opleiding	70
1.1	Relatie opleiding – referentiekader	70
1.2	Inhoud	70
1.3	Certificering	70
1.4	Niveau	71
1.5	Duur	71
1.6	Plaats van de opleiding in de basiseducatie (Raamwerk)	71
1.7	Modules	72
1.8	Leertraject	72
2	Eindtermen van de opleiding	73
2.1	Cluster 1 – Socio-relatieve samenleving	73
2.2	Cluster 2 – Socio-economische samenleving	73
2.3	Cluster 3 – Socio-culturele samenleving	73
2.4	Cluster 4 – Lerende samenleving	73
2.5	Cluster 5 – Techniek	74
2.6	Cluster 6 – Gezondheid	74
2.7	Cluster 8 – Omgeving en duurzame samenleving	74
2.8	Cluster 9 – Politiek-juridische samenleving	74
2.9	Afbakening	75
3	Modules	76
3.1	Module Wat denk ik? (M BE G 112)	76
3.1.1	Situering van de module in de opleiding	76
3.1.2	Instapvereisten voor de module	76
3.1.3	Studieduur	76
3.1.4	Eindtermen	76
3.2	Module Waar sta ik? (M BE 120)	77
3.2.1	Situering van de module in de opleiding	77
3.2.2	Instapvereisten voor de module	77
3.2.3	Studieduur	77
3.2.4	Eindtermen	77
3.3	Module Keuzes maken (M BE G 121)	78
3.3.1	Situering van de module in de opleiding	78
3.3.2	Instapvereisten voor de module	78
3.3.3	Studieduur	78
3.3.4	Eindtermen	78
3.4	Module Stress (M BE G 092)	78
3.4.1	Situering van de module in de opleiding	78
3.4.2	Instapvereisten voor de module	79
3.4.3	Studieduur	79
3.4.4	Eindtermen	79
3.5	Module Nieuws (M BE G 111)	80
3.5.1	Situering van de module in de opleiding	80
3.5.2	Instapvereisten voor de module	80
3.5.3	Studieduur	80
3.5.4	Eindtermen	80
3.6	Module Diversiteit (M BE G 106)	81
3.6.1	Situering van de module in de opleiding	81
3.6.2	Instapvereisten voor de module	81
3.6.3	Studieduur	81
3.6.4	Eindtermen	81
3.7	Module Duurzame samenleving (M BE G 094)	82
3.7.1	Situering van de module in de opleiding	82
3.7.2	Instapvereisten voor de module	82
3.7.3	Studieduur	82
3.7.4	Eindtermen	82
3.8	Module Apparaten (M BE G 100)	83
3.8.1	Situering van de module in de opleiding	83
3.8.2	Instapvereisten voor de module	83

3.8.3	Studieduur.....	83
3.8.4	Eindtermen.....	83

1 Opleiding

1.1 Relatie opleiding – referentiekader

De opleiding Maatschappijoriëntatie Omgaan met veranderingen is opgebouwd aan de hand van een relevante selectie van eindtermen uit de Matrix MO (zie deel 2). Deze matrix bevat de eindtermen die werden ontwikkeld voor het leergebied Maatschappijoriëntatie in de basiseducatie. De eindtermen MO zijn gebaseerd op volgende referentiekaders:

Lager onderwijs	ET wereldoriëntatie (versie 01/09/2010)
1 ^{ste} graad so A-stroom	Vakoverschrijdende ET (versie 01/09/2010) ET geschiedenis ET aardrijkskunde ET natuurwetenschappen (versie 01/09/2010) ET techniek (versie 01/09/2010)
1 ^{ste} graad so B-stroom	OD MAVO OD natuurwetenschappen (versie 01/09/2010) OD techniek (versie 01/09/2010)

Voor de afbakening van de eindtermen voor de basiseducatie werden de descriptorelementen van de Vlaamse kwalificatiestructuur gehanteerd. Het geheel van de eindtermen van de basiseducatie situeert zich op niveau VKS 2. De afbakening van de geselecteerde eindtermen voor deze opleiding wordt zowel in deel 2 als in deel 3 weergegeven.

De opleiding Omgaan met veranderingen voorziet een aantal dwarsverbindingen met andere opleidingen in het leergebied Maatschappijoriëntatie in de vorm van gemeenschappelijke modules. Zo komt de module **Wat denk ik?** ook voor in de opleiding Actualiteit en geschiedenis. De module **Keuzes maken** komt terug in de opleiding Levenslang en levensbreed leren. De module **Stress** wordt gedeeld met de opleidingen Gezondheid, Levenslang en levensbreed leren en Werk. De module **Nieuws** kan ook gekozen worden in de opleiding Actualiteit en geschiedenis. De module **Diversiteit** komt eveneens voor in de opleidingen Samen leven en Cultuur. De module **Duurzame samenleving** vervolgens komt terug in vier andere opleidingen: Gezondheid, Mobiliteit, Techniek en Actualiteit en geschiedenis. Ten slotte komt de module **Apparaten** voor in de opleidingen Huishouding en Techniek. Deze bruggetjes zijn er om cursisten te stimuleren andere opleidingen in het leergebied Maatschappijoriëntatie aan te vatten en het verband tussen de verschillende opleidingen duidelijk te maken.

1.2 Inhoud

Omgaan met veranderingen is het centrale thema in deze opleiding. Dit is niet alleen kunnen reageren op veranderingen, maar evengoed zelf veranderingen realiseren. De opleiding bestaat in de eerste plaats uit twee basismodules: **Wat denk ik?** en **Waar sta ik?**. In de eerste module wordt de cursist zich bewust van hoe hij of zij denkt over het leven. De tweede module laat de cursist kritisch nadenken over hoe hij of zij in het leven staat. Vervolgens volgt de cursist één uit zes keuzemodules: **Keuzes maken**, **Stress**, **Nieuws**, **Diversiteit**, **Duurzame samenleving** of **Apparaten**. De eerste optie is er voor cursisten die voor een of andere keuze staan en daar bewust mee willen omgaan. De module **Stress** richt zich veeleer op cursisten die stress ervaren bij veranderingen in hun omgeving. De volgende module, **Nieuws**, gaat in op actuele items die een invloed hebben op de leefomgeving. De module **Diversiteit** focust op de effecten van de multiculturele samenleving. In de module **Duurzame samenleving** worden duurzaamheidvraagstukken besproken, zoals de opwarming van de aarde. De laatste optie, de module **Apparaten**, is er dan weer voor cursisten die verandering ervaren vanuit technische evoluties. Elke keuzemodule leidt in combinatie met de twee basismodules tot het certificaat van de opleiding. De keuzemodule vertrekt vanuit een specifieke invalshoek die past bij de leervraag van de cursist. De gemaakte keuze verdiept daarom de competenties die de cursist in de basismodule verwerft. De verschillende combinaties zijn evenwaardig.

1.3 Certificering

De opleiding leidt tot het certificaat “MO – Omgaan met veranderingen” in de basiseducatie.

1.4 Niveau

Basiseducatie

1.5 Duur

90 lestijden

1.6 Plaats van de opleiding in de basiseducatie (Raamwerk)

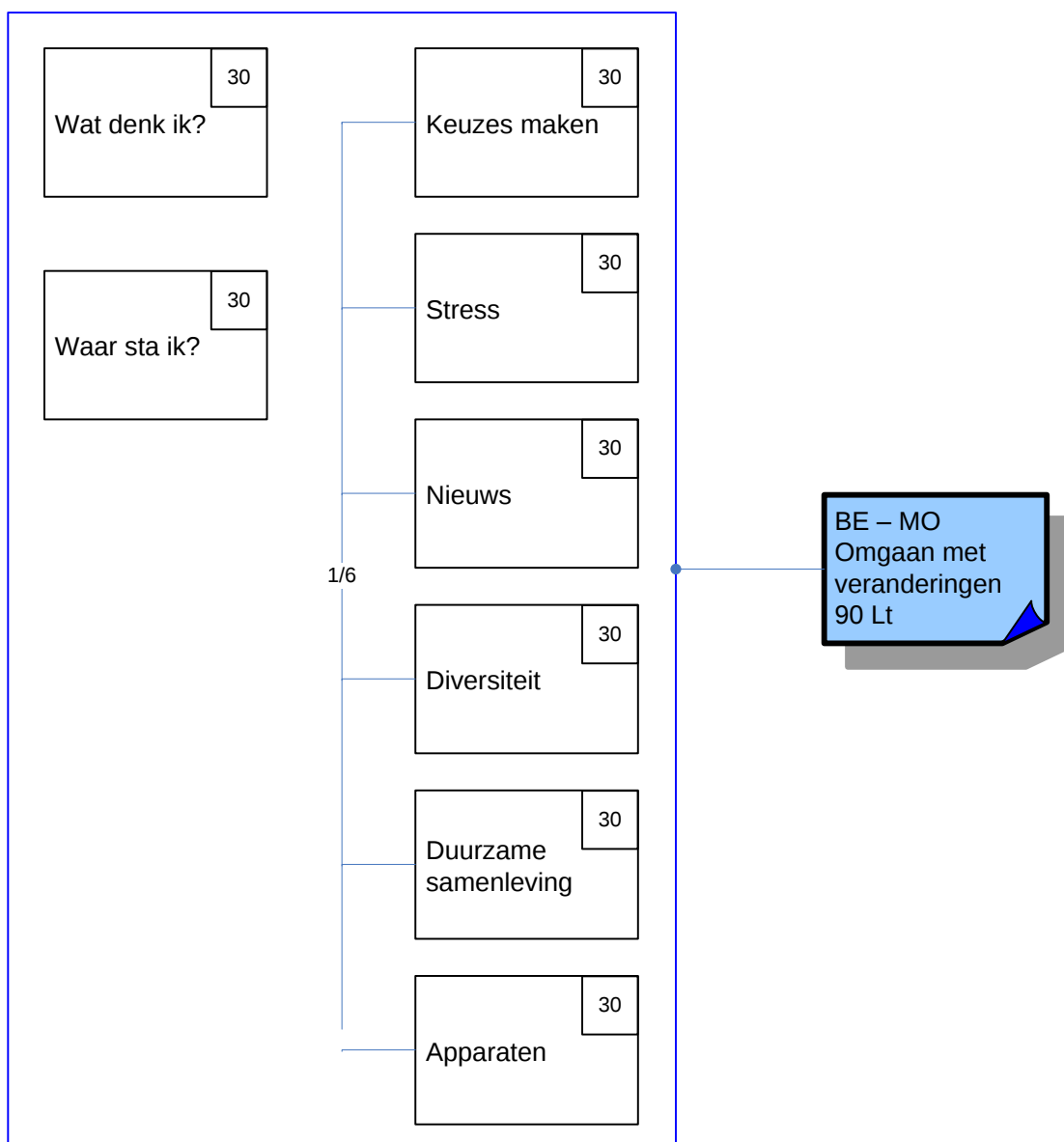
Opleiding	Code	Lestijden	Niveau	Referentie-kader	Regle-mente-ring
Nederlands (NT1)	AO BE 002	600	SO1		
Nederlands voor anderstaligen (NT2)	AO BE 003	480	R1		
Alfabetisering in het Nederlands voor anderstaligen (NT2 Alfa)	AO BE 004	960	R1		
Frans: opstap talen	AO BE 011	80	R1		
Frans: opstap TKO	AO BE 012	120	R1		
Engels: opstap talen	AO BE 013	80	R1		
Engels: opstap TKO	AO BE 014	120	R1		
Latijns schrift R1	AO BE 015	180	R1		
Maatschappijoriëntatie – Voortraject Ervarings-deskundige in de Armoede en Sociale Uitsluiting (EDAS)	AO BE 016	420	SO1		
Wiskunde – Maatschappelijk functioneren	AO BE 017	360	BaO	Matrix Wiskunde BE	
Wiskunde – Maatschappelijk participeren	AO BE 018	450	BaO	Matrix Wiskunde BE	
Wiskunde – Doorstroom	AO BE 019	630	SO1	Matrix Wiskunde BE	
Maatschappijoriëntatie – Communicatie	AO BE 020	120	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Gezondheid	AO BE 021	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Mobiliteit	AO BE 022	90/105	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Huishouding	AO BE 023	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Techniek	AO BE 024	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Samen leven	AO BE 025	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Actualiteit en geschiedenis	AO BE 026	105	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Cultuur	AO BE 027	120	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Rechten en plichten	AO BE 028	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Omgaan met veranderingen	AO BE 029	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Levenslang en levensbreed leren	AO BE 030	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Doorstroom	AO BE 031	360	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Werk	AO BE 032	120	SO1	Matrix ET MO	
Informatie- en communicatietechnologie (ICT)	AO BE 033	190	SO1	VOET ICT	

5. Bijlagen

1.7 Modules

Naam	Code	Lestijden
Wat denk ik?	M BE G 112	30
Waar sta ik?	M BE 120	30
Keuzes maken	M BE G 121	30
Stress	M BE G 092	30
Nieuws	M BE G 111	30
Diversiteit	M BE G 106	30
Duurzame samenleving	M BE G 094	30
Apparaten	M BE G 100	30

1.8 Leertraject

2 Eindtermen van de opleiding

2.1 Cluster 1 – Socio-relatieve samenleving

	De cursist
BE 029 ET 003	toetst eigen interpretaties aan die van anderen
BE 029 ET 009	stelt open vragen
BE 029 ET 019	herkent vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machts-misbruik
BE 029 ET 020	bespreekt opvattingen over medische, psychische en sociale aspecten van relaties

2.2 Cluster 2 – Socio-economische samenleving

	De cursist
BE 029 ET 037	onderzoekt het eigen perspectief in de socio-economische samenleving
BE 029 ET 046	ordent belangrijke gebeurtenissen uit het eigen leven
BE 029 ET 047	vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving

2.3 Cluster 3 – Socio-culturele samenleving

	De cursist
BE 029 ET 048	gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen
BE 029 ET 049	toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen
BE 029 ET 050	illustreert het belang van sociale samenhang en solidariteit
BE 029 ET 051	leidt uit historische en actuele voorbeelden af wat de gevolgen zijn van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie
BE 029 ET 054	toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen
BE 029 ET 057	maakt gebruik van voorzieningen, diensten en instellingen in de socio-culturele samenleving

2.4 Cluster 4 – Lerende samenleving

	De cursist
BE 029 ET 065	maakt een realistische planning
BE 029 ET 068	kies uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen
BE 029 ET 074	vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving
BE 029 ET 087	brenkt eigen ervaringen in kaart
BE 029 ET 088	schat eigen mogelijkheden realistisch in
BE 029 ET 089	selecteert op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een passend aanbod
BE 029 ET 090	doet bij het maken van zijn keuze een beroep op diensten en instellingen in de lerende samenleving
BE 029 ET 091	evalueert de manier waarop hij op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een aanbod heeft geselecteerd
BE 029 ET 097	situeert informatie in tijd en ruimte
BE 029 ET 100	analyseert items uit de actualiteit
BE 029 ET 101	maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf

2.5 Cluster 5 – Techniek

	De cursist
BE 029 ET 111	voert de opeenvolgende logische stappen uit om een eenvoudige technische opdracht te volbrengen
BE 029 ET 116	voert een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uit
BE 029 ET 118	neemt een technische realisatie in gebruik
BE 029 ET 119	gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties
BE 029 ET 120	vraagt op een effectieve en efficiënte manier hulp bij installatie van een technische realisatie
BE 029 ET 121	optimaliseert het gebruik van een technische realisatie aan de hand van de handleiding
BE 029 ET 123	maakt gebruik van een garantiebewijs indien nodig
BE 029 ET 124	interpreteert de informatie op een beeldscherm
BE 029 ET 125	weegt de wenselijkheid en noodzakelijkheid af van het gebruik van technische realisaties
BE 029 ET 126	zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in

2.6 Cluster 6 – Gezondheid

	De cursist
BE 029 ET 131	reageert adequaat op lichaamssignalen
BE 029 ET 132	zorgt dagelijks voor een evenwicht tussen rust en beweging, werk en ontspanning
BE 029 ET 141	gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties
BE 029 ET 142	gaat om met lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij zichzelf
BE 029 ET 143	stelt zich weerbaar op
BE 029 ET 144	gaat om met emoties
BE 029 ET 145	reageert gepast op lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij anderen
BE 029 ET 147	gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid

2.7 Cluster 8 – Omgeving en duurzame samenleving

	De cursist
BE 029 ET 157	illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt
BE 029 ET 158	herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten
BE 029 ET 159	herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek
BE 029 ET 160	maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen
BE 029 ET 161	zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren
BE 029 ET 162	gaat respectvol om met de natuur

2.8 Cluster 9 – Politiek-juridische samenleving

	De cursist
BE 029 ET 164	maakt gebruik van rechten en komt plichten na in de politiek-juridische samenleving
BE 029 ET 173	weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af

2.9 Afbakening

Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;
---	--

3 Modules

3.1 Module Wat denk ik? (M BE G 112)

3.1.1 Situering van de module in de opleiding

In de module **Wat denk ik?** ontwikkelt de cursist een filosofische en kritische blik op de wereld. Hij stelt open vragen en staat open voor andere meningen. Hij is nieuwsgierig naar interpretaties van anderen en vergelijkt die met zijn eigen mening. Het kan onder meer gaan over relaties, ethische thema's, lijfelijkheid, duurzaamheid, ecologie, technologie, geluk, keuzes, ... De cursist leert ten slotte kritisch te denken over zichzelf en zijn geschiedenis en context.

3.1.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.1.3 Studieduur

30 lestijden

3.1.4 Eindtermen

Module Wat denk ik?	M BE G 112
De cursist	
toetst eigen interpretaties aan die van anderen	BE 029 ET 003
stelt open vragen	BE 029 ET 009
bespreekt opvattingen over medische, psychische en sociale aspecten van relaties	BE 029 ET 020
vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving	BE 029 ET 047
toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	BE 029 ET 049
gaat respectvol om met ethische aspecten van gezondheid	BE 029 ET 147
gaat respectvol om met de natuur	BE 029 ET 162

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

3.2 Module Waar sta ik? (M BE 120)

3.2.1 Situering van de module in de opleiding

De cursist ordent in de module **Waar sta ik?** gebeurtenissen uit het eigen leven en brengt ervaringen in kaart. Zo kan hij zijn huidige situatie en zelfbeleving vergelijken met zijn geschiedenis en context. Hij bekijkt dit alles met een kritische bril en onderzoekt het eigen perspectief in de samenleving. De cursist denkt met andere woorden na over hoe hij in het leven wil staan. Daarbij leert hij zijn eigen mogelijkheden realistisch inschatten.

3.2.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.2.3 Studieduur

30 lestijden

3.2.4 Eindtermen

Module Waar sta ik?	M BE 120
De cursist	
onderzoekt het eigen perspectief in de socio-economische samenleving	BE 029 ET 037
ordent belangrijke gebeurtenissen uit het eigen leven	BE 029 ET 046
vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving	BE 029 ET 074
brengt eigen ervaringen in kaart	BE 029 ET 087
schat eigen mogelijkheden realistisch in	BE 029 ET 088

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

5. Bijlagen

3.3 Module Keuzes maken (M BE G 121)

3.3.1 Situering van de module in de opleiding

In de module **Keuzes maken** reflecteert de cursist over de keuzes waar hij voor staat. Hij brengt eerst en vooral eigen ervaringen in kaart. Hij vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving. In deze module gaat aandacht naar het inschatten van eigen mogelijkheden en het selecteren van een passend aanbod. De cursist informeert zich en maakt kennis met relevante diensten en instellingen. Hij leert inzien waarop hij keuzes kan baseren. Hij weegt daarbij verschillende belangen op korte en lange termijn af. Nadien evalueert hij de eigen keuzes.

3.3.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.3.3 Studieduur

30 lestijden

3.3.4 Eindtermen

Module Keuzes maken	M BE G 121
De cursist	
ordent belangrijke gebeurtenissen uit het eigen leven	BE 029 ET 046
vergelijkt zijn geschiedenis en context met zijn huidige situatie en zelfbeleving	BE 029 ET 047
maakt gebruik van voorzieningen, diensten en instellingen in de socio-culturele samenleving	BE 030 ET 057
brengt eigen ervaringen in kaart	BE 029 ET 087
schat eigen mogelijkheden realistisch in	BE 029 ET 088
selecteert op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een passend aanbod	BE 029 ET 089
doet bij het maken van zijn keuze een beroep op diensten en instellingen in de lerende samenleving	BE 029 ET 090
evalueert de manier waarop hij op basis van behoeften, kwaliteiten, beperkingen en waarden een aanbod heeft geselecteerd	BE 029 ET 091
maakt gebruik van rechten en komt plichten na in de politiek-juridische samenleving	BE 029 ET 164
weegt verschillende belangen op korte en lange termijn af	BE 029 ET 173

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

3.4 Module Stress (M BE G 092)

3.4.1 Situering van de module in de opleiding

In de module **Stress** leert de cursist eerst en vooral stress herkennen. Daarnaast leert hij manieren om met die stress om te gaan. Het gaat dan ook over taakbelasting en stressvolle situaties. Deze

module behandelt het vinden van het evenwicht tussen rust en beweging, maar ook tussen werk en ontspanning. Een realistische planning maken kan daarbij een hulpmiddel zijn. De cursist luistert naar het eigen lichaam, maar reageert ook gepast op lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij anderen. Omgaan met emoties en zich weerbaar opstellen komen ten slotte ook aan bod in de module.

3.4.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.4.3 Studieduur

30 lestijden

3.4.4 Eindtermen

Module Stress	M BE G 092
De cursist	
maakt een realistische planning	BE 029 ET 065
reageert adequaat op lichaamssignalen	BE 029 ET 131
zorgt dagelijks voor een evenwicht tussen rust en beweging, werk en ontspanning	BE 029 ET 132
gaat constructief om met taakbelasting en stressvolle situaties	BE 029 ET 141
gaat om met lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij zichzelf	BE 029 ET 142
stelt zich weerbaar op	BE 029 ET 143
gaat om met emoties	BE 029 ET 144
reageert gepast op lichamelijke, emotionele en sociale veranderingen bij anderen	BE 029 ET 145

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

5. Bijlagen

3.5 Module Nieuws (M BE G 111)

3.5.1 Situering van de module in de opleiding

De module **Nieuws** gaat in op één of meerdere thema's uit de actualiteit. De cursist leert deze thema's te analyseren. Daarvoor werkt hij met verschillende informatiebronnen en -kanalen. Hij selecteert zorgvuldig informatie. Mening en feiten onderscheiden komt daarbij goed van pas. Daarnaast situeert de cursist informatie in tijd en ruimte.

3.5.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.5.3 Studieduur

30 lestijden

3.5.4 Eindtermen

Module Nieuws	M BE G 111
De cursist	
kiest uit gegeven informatiebronnen en -kanalen met het oog op te bereiken doelen	BE 029 ET 068
situeert informatie in tijd en ruimte	BE 029 ET 097
analyseert items uit de actualiteit	BE 029 ET 100
maakt onderscheid tussen een mening over een historisch of actueel feit en het feit zelf	BE 029 ET 101

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

3.6 Module Diversiteit (M BE G 106)

3.6.1 Situering van de module in de opleiding

In de module **Diversiteit** staat het respectvol omgaan met verschillen tussen mensen en levensopvattingen centraal. Het gaat over verkennen en reflecteren. De cursist toetst zijn mening aan feiten en andere meningen. Hij oefent respect tonen en opbrengen in de praktijk. Hij leert vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik herkennen. Aan de hand van actuele en historische voorbeelden gaat het over de gevolgen van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie. Er is ook aandacht voor sociale samenhang en solidariteit. Daarnaast komt de multiculturele samenleving ter sprake. De cursist leert in deze module hoe cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen.

3.6.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.6.3 Studieduur

30 lestijden

3.6.4 Eindtermen

Module Diversiteit	M BE G 106
De cursist	
herkent vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik	BE 029 ET 019
gaat respectvol om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen	BE 029 ET 048
toetst zijn mening over verschillen tussen mensen en levensopvattingen aan feiten en andere meningen	BE 029 ET 049
illustreert het belang van sociale samenhang en solidariteit	BE 029 ET 050
leidt uit historische en actuele voorbeelden af wat de gevolgen zijn van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie	BE 029 ET 051
toont aan dat cultuur een impact heeft op voelen, denken en handelen	BE 029 ET 054

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

5. Bijlagen

3.7 Module Duurzame samenleving (M BE G 094)

3.7.1 Situering van de module in de opleiding

De cursist leert duurzaamheidvraagstukken bespreken. Hij heeft niet alleen respect voor de natuur, maar leert ook over de invloed van de mens op natuur en milieu. Om het thema **duurzaamheid** beter te begrijpen, gaat het daarnaast over politiek, economie, sociale thema's, armoede en technologie. De cursist gaat op zoek naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren. Hij denkt daarbij na over ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoer.

3.7.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.7.3 Studieduur

30 lestijden

3.7.4 Eindtermen

Module Duurzame samenleving	M BE G 094
De cursist	
illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	BE 029 ET 157
herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten	BE 029 ET 158
herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	BE 029 ET 159
maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	BE 029 ET 160
zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	BE 029 ET 161
gaat respectvol om met de natuur	BE 029 ET 162

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

3.8 Module Apparaten (M BE G 100)

3.8.1 Situering van de module in de opleiding

De module **Apparaten** gaat over allerhande apparaten en toestellen. De cursist leert werken met werktekeningen, handleidingen en stappenplannen. Hij leert nieuwe apparaten te gebruiken. De cursist oefent in het werken met beeldschermen. Er is daarnaast aandacht voor de correcte benamingen zodat de cursist eventueel gemakkelijk hulp kan vragen. Het gebruikmaken van een garantiebewijs komt aan bod. Ten slotte leert de cursist het inzetten van apparaten of hulpmiddelen afwegen en doordachte keuzes te maken.

3.8.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.8.3 Studieduur

30 lestijden

3.8.4 Eindtermen

Module apparaten	M BE G 100
De cursist	
voert de opeenvolgende logische stappen uit om een eenvoudige technische opdracht te volbrengen	BE 029 ET 111
voert een eenvoudige werktekening of handleiding stap voor stap uit	BE 029 ET 116
neemt een technische realisatie in gebruik	BE 029 ET 118
gebruikt de correcte benaming voor vaak gebruikte en hedendaagse technische realisaties	BE 029 ET 119
vraagt op een effectieve en efficiënte manier hulp bij installatie van een technische realisatie	BE 029 ET 120
optimaliseert het gebruik van een technische realisatie aan de hand van de handleiding	BE 029 ET 121
maakt gebruik van een garantiebewijs indien nodig	BE 029 ET 123
interpreteert de informatie op een beeldscherm	BE 029 ET 124
weegt de wenselijkheid en noodzakelijkheid af van het gebruik van technische realisaties	BE 029 ET 125
zet zelfgekozen technische hulpmiddelen in	BE 029 ET 126

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;